

L. ANNAEI SENECAE

**QUAESTIONES
NATURALES**

PRAEFATIO
ET
LIBER PRIMUS

Ingeleid, geannoteerd en vertaald door drs.J.H.van Hal
© januari 2021

Inhoud

Seneca.....	5
Kleinere werken van Seneca	7
De Epistulae Morales	9
Zeno en de stoa	9
Algemeen	9
Geschiedenis	10
Grote Stoïcijnen uit later tijd	10
Fysica.....	10
De innerlijke fysica van de mens.....	10
Ethiek	11
PRAEFATIO	14
[1] Onderscheid in de filosofie	14
[2] Het verschil van de twee delen van de filosofie.....	14
[3] Verlangen naar de grotere geheimen van de natuur	14
[4] De waarde van de kennis van de natuur.....	16
[5] Je moet niet te snel tevreden zijn.....	16
[6] Het doel is omgang met de god.	16
[7] De goede gesteldheid	18
[8] De relatieve waarde van deze wereld.....	18
[9] Grenzen	20
[10] Mieren als mensen	20
[11] De grootsheid boven	20
[12] De nieuwsgierige toeschouwer onderzoekt.....	22
[13] Wat is de god?.....	22
[14] Het verschil tussen mens en de god	22
[15] Onbeperkte waanzin	24
[16] De eerste vragen	24
[17] Alles is beperkt in relatie tot de god.	24
LIBER PRIMUS.....	26
Caput 1 Vuren die door de hemel schieten	26

Caput 2 De halo of corona	32
Caput 3 De twee oorzaken van de regenboog	38
Caput 4 De regenboog dankzij spiegelwerking.....	46
Caput 5 Het imperfecte beeld van spiegels.....	46
Caput 6 De grootte van de regenboog en van de zon	52
Caput 7 Reflectie in glas.....	56
Caput 8 De halve cirkel van de regenboog	56
Caput 9 Strepen	60
Caput 10 Coronae	60
Caput 11 Parhelia.....	62
Caput 12 Zonsverduistering	62
Caput 13 Twee parhelia	64
Caput 14 Andere vuren	66
Caput 15 Meteoren.....	68
Caput 16 Hostius Quadra	72
Caput 17 De verwording van de spiegel.....	78
Woordenlijst	84

Seneca

Lucius Annaeus Seneca was lid van een zeer aanzienlijke gens van Cordoba in Spanje. Deze gens behoorde tot de ridderstand (ordo equester). Zijn vader was de in Spanje bekende retor Marcus Annaeus Seneca, die op zijn 52ste jaar Spanje verliet en zich in Rome vestigde. Vader Seneca was een conservatief man die vond dat filosofie niet strookte met de oude Romeinse deugden. Zijn vrouw Helvia echter was wel in de filosofie geïnteresseerd en zal derhalve de verhuizing naar Rome toegejuicht hebben. Zo kon ze haar drie zoons meer naar haar ideeën opvoeden. De middelste van deze zoons is de latere filosoof Lucius Annaeus Seneca (4 v.C. tot 65 n.C.).

Vader Marcus, die in Rome al gauw roem verwierf als retor, heeft zijn zoons een retorische scholing gegeven, zonder welke je in Rome geen carrière kon maken. Van dit onderwijs zijn duidelijk sporen in Seneca's geschriften. Hoewel het onderwijs in de retoriek bij zoon Lucius vruchten afwierp, ontwikkelde deze toch al snel interesse voor de filosofie. Hij werd aangetrokken tot de Stoa en leidde dien overeenkomstig ook een zeer sober leven. Zijn vader heeft hem daarin moeten matigen, omdat hij anders misschien wel de aandacht zou kunnen trekken van keizer Tiberius, die een afkeer had van de filosofie en vooral van vegetariërs.

Omdat Seneca een slechte gezondheid had (hij leed aan asthma en podagra; hij lag veel op bed en had zelfs in zijn jeugd al aan zelfdoding gedacht), ging hij op zijn 30ste naar het oosten. Daar heeft hij zich verdiept in de filosofie. Hij bezocht o.a. Alexandrië.

In Rome teruggekeerd werd hij tot quaestor gekozen en ontwikkelde hij zich tot een succesvol advocaat en dus retor. Hiermee wekte hij de jaloezie van de toenmalige keizer Caligula op die zichzelf als beste redenaar zag. De gedachte, dat hij wegens zijn zwakke gezondheid spoedig zou sterven, heeft Seneca gered.

Tijdens keizer Claudius wordt hij in 41 n.C. verbannen waarschijnlijk door manipulaties van Messalina, Claudius' echtgenote, die een hekel aan hem had. Messalina werd echter later door Claudius ter dood gebracht wegens overspel. Claudius trouwde daarna met Agrippina, de nicht van Messalina. Agrippina wist Claudius zover te krijgen, dat die in plaats van zijn eigen zoon tot troonopvolger te benoemen haar zoon Nero, die uit een eerder huwelijk geboren was, aannam en hem tot opvolger aanwees. Op aandringen van haar liet Claudius (49 n.C.) Seneca uit de verbanning terugkeren en werd hij de opvoeder van Agrippina's zoon. Agrippina hoopte met Seneca het moeilijke karakter van Nero in toom te houden. Dit

leek lang goed te gaan, ook nadat zij (54 n.C.) Claudius vermoord had, toen hij zijn zoon Britannicus weer tot opvolger wilde aanwijzen. Het gedrag en het optreden van Seneca in de jaren daarna heeft tot veel kritiek geleid. In plaats van Nero terecht te wijzen, toen die zo ver gegaan was, dat hij Britannicus en later zijn eigen moeder liet vermoorden, heeft hij zich schuldig gemaakt aan vleierij en heeft hij zich door de keizer laten verrijken met landgoederen, ondanks het feit dat Seneca zelf meer dan 300.000.000 sestertiën bezat. Zelfs werd hij in 57 n.C. consul.

Toen echter in 62 n.C. Burrus, prefect van de praetoriaanse wacht en adviseur van Nero, stierf (volgens sommigen door gif), schijnt Seneca wroeging te hebben gekregen voor wat er gebeurd is en de verantwoordelijkheid voor wat er ging komen niet te hebben kunnen dragen en hij vroeg derhalve de keizer hem te ontslaan van zijn ambt en verplichtingen. Nero aanvaardde zijn ontslag niet. Seneca echter probeerde zich toch zoveel mogelijk terug te trekken onder het mom van ziekte en studie. Hij trok zich terug in zijn buitenverblijf en werd nog zelden in het openbaar gezien. Nu kon hij zich storten op zijn liefde, de filosofie en het schrijven. Zo produceerde hij o.a. *De Ira*, *De Tranquillitate Animi*, *De Brevitate Vitae*. Voor zijn vriend, de jonge Lucilius, procurator van Sicilië, schrijft hij *De Providentia* (Over de voorzienigheid). Ook droeg Seneca aan hem het populaire werk over de fysika *Quaestiones Naturales* op. Dit boek heeft voor ons vooral waarde door terloopse opmerkingen over het leven in Rome en niet wegens zijn natuurkundige inhoud. Het belangrijkste werk van Seneca zijn de *Epistulae Morales*, ook aan Lucilius opgedragen. Intussen zag Nero door zijn gedrag de bodem van zijn schatkist en probeerde hij die te bedekken door roof van waardevolle goederen uit de tempels te Rome en in de provincies. Seneca probeert zich verre van deze schande te houden en verbergt zich in zijn huis onder het voorwendsel van zenuwziekte. Nero besluit hem te laten vergiften. Dit mislukt, maar wanneer Seneca's naam bij een voortijdig aan het licht gekomen aanslag op Nero wordt genoemd, krijgt hij het bevel zich voor de dood op te maken. Zijn vrouw Paulina wil samen met hem de dood in gaan. Hij willigt dit verzoek in en opent van haar en van zichzelf de aderen. Echter de dood wil niet komen, omdat door hun ouderdom en magerte het bloed langzaam stroomt. Wanneer ook gif niet helpt, laat hij zich smoren in de stoom van een bad. Paulina wordt nog levend aangetroffen door Nero's soldaten en blijft zo in leven. Zij stierf in 65 n.C.

Kleinere werken van Seneca

De Ira (41 n.C.?)

Het Latijnse ira staat hier voor meer dan alleen woede; ook langdurigere woedes, die wij wreedheid, rancune of ressentiment zouden noemen, komen aan bod. Men treft hierin Caligula's motto "Oderint, dum metuant." aan (Ze mogen me haten, zolang ze maar bang voor me zijn); Caligula dient als voorbeeld bij uitstek van de slechte gevolgen van de ira.

De Brevitate Vitae (49 n.C.)

Dit werk is een niet-technische, niet specifiek stoïsche aansporing tot filosoferen. Wat te doen om het gevoel van de zinloosheid van het bestaan te bestrijden? De filosofie kan ons leven zin geven, door ons boven het alledaagse uit te laten stijgen.

De vita beata (± 58 n.C.)

In dit werk neemt Seneca stelling tegen de opvatting van zowel Aristoteles als Epicurus omtrent het menselijk geluk. Iedereen wil gelukkig leven, beste broer Gallio, maar het uitzicht op wat een leven gelukkig maakt is verduisterd; en als men er een verkeerde visie op heeft, verwijdert men zich in volle vaart van het geluk. Tevens bevat dit werk een (persoonlijke) verdediging van Seneca tegen beschuldigingen geuit jegens filosofen, als zou hun leven niet in overeenstemming zijn met hun leer, waarbij met name op (Seneca's) rijkdom werd gedoeld.

De Clementia (± 56 n.C.)

Dit werk uit., dus vlak na Nero's troonsbestijging, is deels bedoeld om het Romeinse publiek te tonen dat het principaat een goede staatsvorm kan zijn (iets nieuws in de Latijnse literatuur) onder een goede keizer. Daarnaast benadrukt het geschrift het belang van de clementia (mildheid, toegevendheid) voor Nero, waarmee men het werk kan rubriceren als een vorstenspiegel. Dit werk is door de jonge Calvijn uitvoerig becommentarieerd.

De Otio (datering betwist)

kan men lezen als een rechtvaardiging van Seneca's beslissing zich uit het openbare leven terug te trekken.

De Beneficiis (na 60 n.C.)

Een geschrift over het verlenen van diensten en gunsten, en de daaraan gekoppelde verplichtingen. Dit werk is sterk geworteld in de (bovenlaag van de) Romeinse maatschappij en de daar heersende zeden en gewoonten.

De Constantia Sapientis (datering onzeker)

Mogelijk was de echte titel van dit werk: *Nec iniuriam nec contumeliam accipere sapientem*, een titel die in ieder geval de inhoud beter weergeeft: de wijze is ontvankelijk noch voor onrecht noch voor beledigingen. Gericht aan Serenus, die hier nog geen Stoïcijner is.

De Tranquillitate Animi

Dit werk is gericht aan dezelfde Serenus, die hier inmiddels Stoïcijner is. Dit werk zal dus na het voorafgaande geschreven zijn. Serenus doet zijn beklag aan Seneca over de geestelijke onrust die hij voelt. Hij verlangt sterk terug naar alles wat hij zich ontzegd heeft en heeft het gevoel niet deelachtig te zijn geworden aan hetgeen de filosofie belooft. Seneca geeft hem advies als een psycholoog/arts, analyseert Serenus' lusteloosheid en verveling en bemoedigt hem onder andere door te wijzen op Democritus' *euthymia*, de gemoedsrust.

De Providentia (datum niet te bepalen)

Dit werk behandelt een deel van het probleem van de theodicee: waarom worden rechtvaardige mensen met rampen geconfronteerd? De antwoorden van Seneca lijken enigszins tegenstrijdig: enerzijds worden deze rechtvaardigen opzettelijk op de proef gesteld, anderzijds vormen deze 'rampen' objectief genomen helemaal geen kwaad. Verder staat de deur altijd open: zelfmoord is altijd mogelijk, het is zo gedaan: sterven kost minder tijd dan geboren worden.

Quaestiones Naturales (65 na Chr)

Dit werk is geschreven aan het einde van zijn leven. Zoals gezegd, had Seneca ook natuurwetenschappelijke interesses. Dit werk is evenwel geen verslaglegging van eigen onderzoek. Seneca leunt hier sterk op het werk van Posidonius. Het werk bestaat uit zeven boeken. Het heeft het karakter van een encyclopedie. Het is geen systematisch werk, maar een verzameling van theorieën uit werken van verschillende schrijvers. Het werk is doorspekt met ethische opmerkingen, zoals je kunt verwachten van een ethicus als Seneca. Misschien vind je het vreemd dat Seneca als ethicus zich met de natuur bezighield, maar het past juist bij zijn filosofische invalshoek. Door het bestuderen van de natuur doorgrond je de ratio die alles bestiert en zo kun je je eigen ratio tot de wereldratio laten komen. Je bereikt namelijk inzicht in de werking van de ratio door de natuur te bestuderen. Tien jaar later zou Plinius de Oudere een uitgebreider werk *Historia Naturalis* schrijven. Seneca's werk is een van de weinig wetenschappelijke werken die overgeleverd zijn. De boeken hebben de volgende inhoud:

boek 1: meteoren, halo's, regegenbogen, etc.

boek 2: donder en bliksem

boek 3: water

boek 4: de Nijl, hagel, sneeuw, ijs

boek 5: de winden

boek 6: aardbevingen en de bronnen van de Nijl

boek 7: kometen

De Epistulae Morales

Het belangrijkste werk van Seneca, in ieder geval voor ons, zijn de brieven aan Lucilius (Ad Lucilium epistularum moralium libri XX). Lucilius was iemand van nederige afkomst, maar had zich tot de ridderstand opgewerkt en was zelfs gouverneur (propraetor) van Sicilië geworden.

In deze brieven probeert Seneca Lucilius thuis te brengen in de leer van de Stoa. De levendige stijl van de eerste 30 brieven zou Seneca ontleend hebben aan brieven van Epicurus. Aan deze Epicurus ontleent Seneca ook regelmatig ideeën onder het motto wat waar is, is van mij. Na die eerste dertig brieven wordt de toon zwaarder met ernstige verhandelingen over dogma's. Deze latere brieven doen de lezer zich afvragen, of het wel echte brieven zijn, of het niet een genre is. Dat Seneca zich tot Lucilius richt, kan een kunstgreep zijn. Waarschijnlijk is Seneca pas later begonnen met het publiceren van de brieven, was het niet in eerste instantie zijn bedoeling en heeft hij de gelegenheid gebruikt om zware betogen in te lassen. Overigens zijn sommige brieven wel al te persoonlijk om gefingeerd te zijn.

De brieven zijn behalve filosofisch en stichtelijk, ook een vindplaats voor informatie over het dagelijkse leven.

Het werk dat uit 20 boeken, 122 brieven bestaat, is geschreven tussen 62 en 64.

Zeno en de stoa

Algemeen

Doordat Alexander de Grote een einde maakte aan het zelfbestuur van de poleis, wordt de polites van de Griekse steden een burger van een groot rijk, een kosmopoliet. Hiermee was hij zijn plaats in zijn wereld kwijt: actief burger van een polis. Het deed er niet meer toe, wat een staat besliste, leidend was de koning. Mensen raakten hun reden van bestaan kwijt en men ging op zoek naar zijn plaats in de wereld en hoe je gelukkig werd. De mensen waren met zichzelf bezig en de nadruk lag op het individu.

Door deze maatschappelijke ontwikkelingen werden filosofen ertoe aangezet op zoek te gaan naar antwoorden. In de filosofieën die nu ontstonden, lag de nadruk op de ethiek. In de nieuwe cultuur die door

Alexander's politiek ontstond, het hellenisme, kreeg filosofie in het onderwijs een vaste plaats. Dit was ook later zo bij de Romeinen. De filosofie in het Hellenistische en latere onderwijs was dogmatisch en schools.

Geschiedenis

Aan de wieg van de Stoa stond Zeno van Kition (333 geboren). Hij heeft onderwijs gevolgd bij Aristoteles. Hij stichtte in 301 in reactie op Epicurus, een andere crisisfilosoof, de school die de naam de Stoa kreeg. Als vreemdeling, niet-Athener, mocht hij in Athene geen eigen lokaal bezetten. Dus gaf hij les in een beroemde zuilengalerij, de Stoa Poikilè.

Grote Stoïcijnen uit later tijd

- Seneca (1 v. Chr.- 65 n. Chr.), leermeester van Nero en door hem tot zelfmoord gedwongen, een pragmaticus
- Epiktetos (55-125 n.Chr.), een vrij gelaten slaaf, in 90 met andere filosofen uit Rome verbannen
- Keizer Marcus Aurelius (121-180 n.Chr.), de filosoof op de troon, heeft een dagboek in het Grieks geschreven: Overpeinzingen (Τά εἰς ἑαυτόν).

Fysica

Veel op dit gebied is ontleend aan Herakleitos. De oermaterie is vuur, dat de oorzaak van het ontstaan van alles is. De hoogste en zuiverste vorm van vuur is de Ratio, de rede. De ratio is het ordenende principe. Door de werking van de ratio varieert de temperatuur, waardoor het vuur kan veranderen in lucht, water en aarde en vice versa. Vermenging en combinatie van deze vier elementen leidt tot de verschijnselen. In alle verschijnselen zit de ratio (= god = pantheïsme) en ook vuur. Door de werking van die ratio kan dat vuur warmer worden en leiden tot vernietiging: wereldbrand. Daarna begint het proces opnieuw. In de dode dingen is de ratio aanwezig in de vorm van spankracht, in levende dingen in de vorm van groeikracht, als warme luchtstroom = sacer spiritus, deus.

De innerlijke fysica van de mens

Ook in de mens is de ratio in de animus (warme luchtstroom). In de belangrijkste delen van de animus zit het denkend vermogen. De luchtstroom brengt de waarnemingen naar het denkvermogen. Dat ordent en interpreteert hen. De ratio ordent de waarnemingen van de natura. Als de mens een ordening van de natura maakt, leidt dat ertoe, dat hij

secundum naturam leeft. Door middel van zijn eigen ratio, deel uitmakend van de wereldratio, doorgrondt hij de werkzaamheid van de ratio in de natuur. Als de ratio zichzelf doorgrondt, accepteert zij haar werking en verzet zij zich er niet tegen. De ratio plant de hele natuur. Irrationeel gedrag is dus uitgesloten en daarmee zijn ook emoties uitgebannen. Wie rationeel is, verwerkt affectus, gemoedsaandoeningen, tot iets positiefs. Een rationeel mens begrijpt dat wat hem overkomt door de ratio gepland is. Het kan een gevoel bij hem losmaken, maar met zijn ratio blijft hij het de baas en begrijpt het planmatige/positieve ervan. Indien hij de affectus niet de baas wordt/blijft, maar als zij zijn ratio overwinnen, spreken we van emoties, gevoelens die een mens van zijn stuk brengen. Deze blokkeren zijn ratio. Hierdoor ben je ongelukkig. Na de dood van de mens keert de ratio van de mens terug naar de wereldratio. Volgens Seneca blijft er overigens altijd een soort dunne lijn tussen de ratio in de mens en de wereldratio. Die menselijke ratio is gericht op zijn oorsprong. Een mens moet om zijn geluk te bereiken zijn best doen die gerichtheid te versterken door ascese.

Ethiek

Ethica is de leer van

- waarden ----->
- normen ----->
- gedrag

Voor de Stoïcijnen is de hoogste waarde het Goede, waarop je je gedrag moet afstemmen: secundum naturam vivere. Dit bereik je door je bewust te richten op de ratio. Door te denken bereik je de waarheid en dus kennis van het Goede. Deze kennis leidt tot geluk. Het goede is immers de god/ de ratio, die alles planmatig ordent. Beter dan dit kan niet. Als je de natuur en de ordening daarvan accepteert en dus daarnaar leeft, bereik je het hoogste geluk. Dit hoogste geluk is apatheia/tranquillitas een staat van het zijn zonder pathos, emoties, een toestand van tevredenheid zonder verlangens en angsten.

Goed gedrag is het instemmen met het lot, dat immers door de ratio bepaald is, ook al doorgronden we het goede van dat lot niet.

Ons leven is vol van dingen die er niet toe doen, indifferentia. Dit zijn dingen, waarover de mens geen macht heeft, die door het lot worden toegedeeld en niet tot het menselijke wezen horen. Het zijn de dingen die door het lot én toegewezen én afgenomen kunnen worden, zoals rijkdom, armoede, macht. Deze factoren mogen bij jouw oordelen geen rol spelen.

Ze hebben wel invloed op de kwaliteit van het leven (positief of negatief).
De stoicus zal ze niet nastreven, anders verstoren ze zijn tranquillitas.
Deze tranquillitas is alleen mogelijk bij onafhankelijkheid (aequus animus).
Dit kan alleen door rationeel gedrag, hetgeen tot libertas van het lot leidt.

PRAEFATIO

[1] Onderscheid in de filosofie

Quantum inter philosophiam interest, Lucili uirorum optime, et ceteras artes, tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quae ad homines, et hanc quae ad deos, spectat¹. Altior est haec, et animosior²: multum permisit sibi: non fuit oculis contenta. Maius esse quiddam suspicata³ est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset.

[2] Het verschil van de twee delen van de filosofie

Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum et hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in coelo⁴. Altera errores nostros discutit⁵, et lumen admouet, quo discernantur⁶ ambigua⁷ uitae: altera multo supra hanc caliginem⁸ in qua uolutamur⁹ excedit¹⁰, et e tenebris ereptos illo perducit, unde lucet.

[3] Verlangen naar de grotere geheimen van de natuur

Equidem tunc naturae rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte uideo, quae publica est, sed cum secretiora eius intraui: cum disco, quae uniuersi materia sit, quis auctor sit aut custos, quid sit deus, totus in se intendat¹¹, an ad nos aliquando respiciat¹², faciat quotidie aliquid, an semel¹³ fecerit, pars mundi sit an mundus; (liceat illi hodieque decernere, et ex lege factorum aliquid derogare¹⁴,) an maiestatis deminutio sit et confessio erroris, mutanda fecisse:

¹ spectare ad + acc.	zich bezig houden met
² animosus	moedig
³ suspicari	vermoeden
⁴ = caelo	
⁵ discutere 5	verdrijven, beëindigen
⁶ discernere 3	onderscheiden
⁷ ambiguus	onduidelijk
⁸ caligo, -ginis	duisternis, nevel
⁹ uolutari	zich bezighouden
¹⁰ excedere 3	uitstijgen
¹¹ intendere 3 in + acc.	gericht zijn op
¹² respicere 5 ad + acc.	omkijken naar, rekening houden met
¹³ semel	één maal
¹⁴ derogare ex + abl.	onttrekken aan, afbreuk doen aan

INLEIDING

[1] Lucilius, beste man, zo'n groot verschil als er is tussen de filosofie en de overige wetenschappen is, zo groot is naar mijn mening het verschil in de filosofie zelf, tussen dat deel dat de mensen betreft en dat wat de goden betreft. Dat laatste is verhevener en vereist groter moed: het heeft zich veel toegestaan: het beperkte zich niet tot de ogen. Het heeft vermoed dat er iets groters was en mooiers, dat de natuur buiten het gezichtsveld had geplaatst.

[2] Kortom het verschil tussen beide delen is zo groot als dat tussen de god en de mens. Het ene onderwijst wat op aarde gedaan moet worden, het andere wat er in de hemel gebeurt. Het ene beëindigt onze fouten en brengt licht, zodat daardoor de onduidelijkheden van het leven onderscheiden worden; het andere stijgt ver boven deze duisternis uit waarin wij ons bezig houden en brengt ons na ons uit die duisternis ontrukt te hebben daarheen waarvandaan het zijn licht verspreidt.

[3] Zeker ben ik dan de natuur dankbaar, wanneer ik die niet vanuit die kant bekijk die algemeen is, maar wanneer ik de grotere geheimen van haar ben binnengegaan: wanneer ik leer waaruit het heelal bestaat, wie verantwoordelijk voor het heelal is en daarvan de bewaker is, wat de god is, of hij zich geheel op zichzelf richt of soms ook naar ons omkijkt, of hij dagelijks iets doet of maar één maal iets gedaan heeft, of hij een deel van de wereld is of

necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt; nec ob hoc minus liber et potens est: ipse enim est necessitas sua.

[4] De waarde van de kennis van de natuur

Nisi ad haec¹ admitterer, non fuerat² nasci. Quid enim erat, cur in numero uiuentium me positum esse gauderem? an ut cibos et potiones percolarem³? ut hoc corpus causarium⁴ ac fluidum⁵, periturumque nisi subinde⁶ impleatur, sarcirem⁷, et uiuerem aegri minister? ut mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inaestimabile⁸ bonum, non est uita tanti, ut sudem⁹, ut aestuem¹⁰.

[5] Je moet niet te snel tevreden zijn.

O quam contempta¹¹ res est homo, nisi supra humana surrexit! Quamdiu cum affectibus colluctamur¹², quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, portenta¹³ uincimus? Quid est, cur suspiciamus¹⁴ nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis¹⁵ sumus? non uideo quare sibi placeat, qui robustior est ualetudinario¹⁶.

[6] Het doel is omgang met de god.

Multum interest inter uires et bonam ualetudinem. Effugisti uitia animi: non est tibi frons ficta¹⁷, nec in alienam uoluntatem sermo compositus¹⁸, nec cor inuolutum¹⁹, nec auaritia, quae quidquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat; nec

¹ *sc. deze studies*

² = non fuerat operae nasci

³ percolare zeven, uit laten lekken

⁴ causarius ziek, invalide

⁵ fluidus slap

⁶ subinde herhaaldelijk

⁷ sarcire herstellen

⁸ inaestimabilis onschatbaar

⁹ sudare zweten

¹⁰ aestuare verhit zijn

¹¹ contemptus verachtelijk

¹² colluctari worstelen met

¹³ portentum monster

¹⁴ suspicere opkijken tegen

¹⁵ deterior minder, zwakker

¹⁶ valetudinarium ziekenhuis

¹⁷ fictus huichelachtig

¹⁸ compositus in + *acc.* aangepast aan

¹⁹ involutus gehuld in duisternis

de wereld; het kan niet anders dan dat hem hetzelfde bevalt aan wie slechts het beste kan bevallen; en niet is hij daarom minder vrij en machtig: hijzelf is immers zijn eigen noodzaak.

[4] Als ik niet toegang zou krijgen hiertoe, dan was het niet de moeite waard geweest geboren te worden. Wat voor reden zou ik dan hebben om blij te zijn een plaats onder de levenden te hebben? Soms dat ik eten zou laten uit lekken en zou zeven? Dat ik dit zieke en zwakke lichaam dat bestemd is te vergaan als het niet telkens weer verzadigd wordt, zou herstellen en dat ik zou leven als dienaar van een zieke? Dat ik de dood zou vrezen, waarvoor wij allen geboren worden? Neem dit onschatbare goed weg en het leven is niet zo veel waard dat ik (door inspanning) zweet, dat ik verhit ben.

[5] Wat voor een verachtelijk iets is de mens, als hij zich niet boven het menselijke verheven heeft! Wat voor groots doen wij, zolang als wij met onze gevoelens worstelen? Ook als wij daarboven staan, overwinnen wij dan monsters? Wat is de reden dat wij tegen ons zelf opkijken, omdat wij niet lijken op het slechtste? Ik zie geen reden waarom hij tevreden moet zijn die niet naar het ziekenhuis hoeft.

[6] Er is een groot verschil tussen krachten en een goede gezondheid. Jij bent ontsnapt aan tekorten van je gemoed: jij hebt niet een geveinsde gelaatsuitdrukking en je praat anderen niet naar de mond en niet ben je ondoorgrondelijk, je kent geen hebzucht die zich zelf alles ontzegt wat het van anderen heeft afgenomen;

luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius repareret; nec ambitio, quae te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es; multa effugisti, te nondum! Virtus enim ista, quam affectamus¹, magna est non quia per se beatum est malo caruisse², sed quia animum laxat, ac praeparat ad cognitionem coelestium, dignumque efficit, qui in consortium³ Dei ueniat.

[7] De goede gesteldheid

Tunc consummatum⁴ habet plenumque bonum sortis humanae, cum, calcato⁵ omni malo, petit altum, et in interiorem naturae sinum uenit. Tunc iuuat⁶ inter sidera ipsa uagantem, diuitum pauimenta⁷ ridere et totam cum auro suo terram: non illo tantum dico, quod egressit et signandum⁸ monetae⁹ dedit, sed et illo, quod in occulto seruat posteriorum avaritiae.

[8] De relatieve waarde van deze wereld

Non potest ante contemnere porticus¹⁰ et lacunaria¹¹ ebore fulgentia, et tonsiles¹² siluas¹³, et deriuata¹⁴ in domos flumina quam totum circumeat mundum, et terrarum orbem superne despiciens angustum¹⁵, et magna ex parte opertum mari, etiam qua exstat¹⁶, late squalidum¹⁷, et aut ustum aut rigentem¹⁸. Sibi ipse ait: Hoc est illud punctum quod inter tot gentes ferro et igni diuiditur?

¹ affectare	nastreven
² carere 2 + <i>abl.</i>	zijn zonder
³ consortium	gemeenschap
⁴ consummare	perfectioneren
⁵ calcare	vertrappen
⁶ iuvat + <i>acc.</i>	het bevalt iemand
⁷ pavimentum	stenen vloer
⁸ signare	slaan
⁹ moneta	(de) munt, stempel
¹⁰ porticus <i>f</i>	zuilengang
¹¹ lacunar <i>n.</i>	cassettenplafond
¹² tonsilis	gesnoeid
¹³ silva	bos, aanplant
¹⁴ derivare	wegleiden
¹⁵ angustus	beperkt
¹⁶ exstare	uitsteken
¹⁷ squalidus	ruig
¹⁸ rigere 2	stijf/verstijfd zijn

ook ken jij geen weeldezucht die op schandelijke wijze geldt verliest om dat dan weer op schandelijkere wijze te verwerven; jij kent geen gunstbejag die jou alleen maar tot aanzien zal leiden via onwaardige handelingen. Jij hebt nog niets bereikt, jij bent aan veel ontkomen, maar nog niet aan jezelf. Die deugd immers die wij nastreven, is niet groots omdat het op zich gelukkig is zonder minpunt te zijn, maar omdat die deugd ons van binnen bevrijdt en ons voorbereidt op het leren kennen van hemelse zaken en omdat het onze geest waardig maakt tot omgang met de god te komen.

[7] Dan heeft ons gemoed een voltooide en een complete, goede gesteldheid, wanneer het al het slechte heeft vertrapt en naar het hoge streeft en dieper in de boezem van de natuur doordringt. Dan behaagt het dolend te midden van de sterren zelf te lachen om de stenen vloeren der rijken en om heel de aarde met haar goud: ik bedoel niet alleen met dat goud dat zij naar buiten heeft gebracht en aan een stempel heeft gegeven om het tot munt te slaan, maar ook met dat goud dat de aarde verborgen bewaart voor de hebzucht van het nageslacht.

[8] De geest kan niet eerder zuilengalerijen verachten en cassettenplafonds die van ivoor schitteren en gesnoeide aanplanten en rivieren die weggeleid zijn huizen in dan dat hij heel de wereld rondgaat, terwijl hij van bovenaf de beperkte kring der landen bekijkt die grotendeels door de zee bedekt is en die wijd en zijd ook waar hij boven het water uitsteekt ruig is en die of verzengd of door kou verstijfd is. Hij zegt tegen zichzelf: Is dit dat puntje dat tussen zovele volken te vuur en te zwaard verdeeld wordt?

[9] Grenzen

O quam ridiculi sunt mortalium termini¹! Ultra² Istrum³ Dacus non exeat: Strymo⁴ Thracas⁵ includat: Parthis obstet⁶ Euphrates: Danubius Sarmatica⁷ ac Romana distermine⁸: Rhenus Germaniae modum faciat: Pyrenaeus medium inter Gallias et Hispanias iugum⁹ extollat: inter Aegyptum et Aethiopias arenarum¹⁰ inculta uastitas iaceat!

[10] Mieren als mensen

Si quis formicis¹¹ det intellectum hominis, nonne et illae unam aream¹² in multas prouincias diident? Cum te in illa uere magna sustuleris; quoties uidebis exercitus subrectis¹³ ire uexillis et quasi magnum aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo a lateribus affusum¹⁴, libebit¹⁵ dicere: "It nigrum campis agmen": formicarum iste discursus¹⁶ est, in angusto laborantium¹⁷. Quid illis et nobis interest, nisi exigui mensura¹⁸ corpusculi?

[11] De grootsheid boven

Punctum¹⁹ est istud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis utrimque Oceanus occurrit. Sursum²⁰ ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittatur, at ita si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne deterisit²¹, et expeditus leuisque ac contentus modico emicuit.

¹ terminus

grens

² ultra + acc.

verder dan

³ Ister

de benedenloop van de Donau

⁴ Strymo: *de Strimon (Bulgaars: Cmpыma, Stroema; Grieks: Στρυμόν; Turks: Karasu) is een rivier in Bulgarije, Griekenland en Macedonië.*

⁵ *Griekse acc.pl. van Thraces (Thraciërs)*

⁶ obstare + dat.

in de weg staan

⁷ Sarmatica n.pl.

het Sarmatisch gebied

⁸ distermine

scheiden

⁹ iugum

bergkam

¹⁰ arena

zand(vlakte)

¹¹ formica

mier

¹² area

gebied

¹³ subrigere 3

omhoog richten

¹⁴ affundi 3

zich storten

¹⁵ libet me

ik heb er zin in

¹⁶ discursus

defilé

¹⁷ laborare

druk in de weer zijn

¹⁸ mensura

maat

¹⁹ punctum

puntje

²⁰ sursum

in de hoogte, boven

²¹ detergere 2/3

afvegen, verdrijven

[9] Hoe belachelijk zijn de grenzen van de stervelingen. Okay, de Daciërs steken niet de benedenloop van de Donau over; de Strimon sluit de Thraciërs in; de Euphraat staat de Parthen in de weg; de bovenloop van de Donau scheidt het Sarmatische en het Romeinse gebied; de Rijn stelt een maat aan Germania; de Pyreneeën verheffen hun bergkammen tussen de Gallische en Spaanse provincies; tussen Egypte en de Ethiopische gebieden ligt de onbewoonde woestheid van zandvlaktes.

[10] Gesteld dat iemand mieren het intellect van een mens geeft, zullen dan niet ook zij hun gebied in vele provincies verdelen? Wanneer jij jezelf zult hebben verheven naar die werkelijk grote wereld, dan zul jij willen zeggen, zo dikwijls als jij legers zult zien gaan met omhoog gerichte vaandels en alsof er iets groots ondernomen wordt en hoe de ruitery nu eens verder afgelegen gebieden verspiedt, dan weer aan de zijkanten is toegestroomd: "Een zwarte kolonne loopt over de velden." Dat is een defilé van mieren, die zwoegen in een kleine ruimte. Wat is het verschil tussen hen en ons anders dan de afmeting van hun kleine lichaampje?

[11] Dat is het puntje waarop jullie varen, waarop jullie oorlog voeren, waarop jullie koninkrijken verdelen, zeer kleine koninkrijken, zelfs wanneer de Oceaan daarop aan beide kanten afstormt. Boven zijn geweldige ruimtes, in het bezit waarvan de geest kan worden toegelaten, maar wel op deze voorwaarde, als zij het minste uit het lichaam met zich heeft meegenomen, als zij al het vuile heeft afgeveegd, als zij onbelemmerd en licht en tevreden met iets gerings tevoorschijn is geschoten.

[12] De nieuwsgierige toeschouwer onderzoekt.

Cum illa¹ tetigit, alitur, crescit, ac uelut uinculis liberatus², in originem redit; et hoc habet argumentum diuinitatis suae, quod illum diuina delectant³: nec ut alienis interest, sed ut suis interest: secure⁴ spectat occasus siderum atque ortus, et tam diuersas concordantium⁵ uias. Obseruat, ubi quaeque stella primum terris lumen ostendat, ubi culmen eius summum, qua cursus sit, quousque⁶ descendat. Curiosus spectator excutit⁷ singula, et quaerit. Quidni quaerat? scit illa ad se pertinere⁸.

[13] Wat is de god?

Tunc contemnit domicilii prioris angustias. Quantum enim est, quod ab ultimis littoribus⁹ Hispaniae usque ad Indos iacet? Paucissimorum dierum spatium, si nauem suus¹⁰ uentus impleuit. At illa regio coelestis per triginta annos uelocissimo sideri uiam praestat¹¹, nusquam resistenti, sed aequaliter cito. Illic demum discit, quod diu quaesiuit: illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens uniuersi. Quid est Deus? Quod uides totum, et quod non uides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest, sic solus est omnia, opus suum et extra et intra tenet.

[14] Het verschil tussen mens en de god

Quid ergo interest inter naturam Dei et nostram? Nostri melior pars animus est: in illo nulla pars extra animum; totus ratio est, hum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc, quo neque formosius est quidquam, nec dispositus¹², nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum et casu uolubile¹³, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, et cetera quibus terrae ac terris uicina pulsantur¹⁴.

¹ sc. spatia *n.pl.*

² liberare + *abl.*

³ delectare

⁴ secure

⁵ concordare

⁶ quousque

⁷ excutere 5

⁸ pertinere ad + *acc.*

⁹ = litoribus

¹⁰ suus

¹¹ praestare

¹² dispositus

¹³ volubilis

¹⁴ pulsare

bevrijden van

verheugen, verblijden

zorgeloos

in harmonie zijn

tot waar

nauwkeurig onderzoeken

betrekking hebben op, niet los staan van

zijn; *hier*: de juiste

verschaffen

ingedeeld, gestructureerd

veranderlijk

bestoken

[12] Wanneer ze die ruimtes heeft aangeraakt, wordt ze gevoerd, groeit ze en als het ware bevrijd van haar boeien keert ze terug naar haar oorsprong; en ze heeft dit als bewijs van haar goddelijkheid dat het goddelijke haar verblijdt en niet alsof zij bij iets vreemds is, maar als was ze bij het eigene: zorgeloos kijkt ze naar de ondergangen van de sterren en hun opkomsten en de zo verscheiden wegen van de sterren die in harmonie zijn. Zij neemt waar, waar iedere ster het eerste licht aan de wereld toont, waar het zenith van iedere ster is, waarlangs zijn baan gaat, tot waar die afdaalt. De nieuwsgierige toeschouwer onderzoekt nauwkeurig ieder fenomeen apart en werpt vragen op. Natuurlijk doet hij dat. Hij weet dat dat hen betreft.

[13] Dan veracht ze de bekrompenheid van haar eerdere verblijf. Hoe groot is immers wat vanaf de uiterste kusten van Spanje tot aan de Indiërs ligt? Een afstand van zeer weinige dagen, als de juiste wind de zeilen van het schip heeft gevuld. Maar dat gebied in de hemel verschaft de snelste ster gedurende dertig jaren een weg, als hij nergens weerstand biedt, maar gelijkmatig snel is. Daar leert ze uiteindelijk waarnaar ze lang onderzoek heeft gedaan. Daar begint ze de god te kennen. Wat is de god? De geest van het universum. Wat is de god? Het geheel dat je ziet en het geheel dat je niet ziet. Zo wordt uiteindelijk de eigen grootte aan hem teruggegeven; niets groters dan hij kan bedacht worden; zo is hij in zijn eentje alles, zijn eigen product behelst hij zowel van buiten als van binnen.

[14] Wat is dus het verschil tussen de natuur van de god en die van ons? Het betere deel van ons is onze geest; daarin zit alleen de geest; zij is in haar geheel verstand, hoewel intussen een zo grote fout de sterfelijke wezens in haar greep heeft dat de mensen denken dat datgene wat het allermooiste is, het meest gestructureerd en het standvastigst in zijn doel, toevallig is en veranderlijk door het toeval en daarom onrustig te midden van bliksems, wolken, stormen en andere dingen waardoor de aarde en wat in de buurt is van de aarde wordt bestookt.

[15] Onbeperkte waanzin

Nec haec intra uulgum dementia est, sapientiam quoque professos¹ contigit². Sunt qui putent³ sibi ipsis animum esse, et quidem prouidum ac dispensantem⁴ singula, et sua, et aliena: hoc autem uniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilii, et aut ferri temeritate⁵ quadam, aut natura nesciente quid faciat.

[16] De eerste vragen

Quanti aestimas ista cognoscere, et rebus terminos ponere? quantum Deus possit? materiam ipse sibi formet, an data utatur? utrum idea materiae prius superueniat⁶, an materia ideae? deus quidquid uult efficiat, an in multis rebus illum tractanda⁷ destituant⁸: et a magno artifice prae⁹ formentur multa, non quia cessat¹⁰ ars, sed quia id in quo exercetur, saepe inobsequens¹¹ arti est?

[17] Alles is beperkt in relatie tot de god.

Haec inspicere, haec discere, his incubare¹², nonne transilire est mortalitatem suam, et in meliorem transcribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hoc certe sciam, omnia angusta esse, mensus¹³ Deum. Sed haec deinde.

¹ profiteri	doceren
² contingere	te beurt vallen
³ patere 2	blijken, duidelijk zijn
⁴ dispensare	beheren, indelen
⁵ temeritas	toeval, roekeloosheid
⁶ superuenire + dat.	neerkomen op
⁷ tractare	onderzoeken
⁸ destituere 3	plaatsen
⁹ prae adv.	slecht
¹⁰ cessare	tekortschieten
¹¹ inobsequens + dat.	ongehoorzaam aan
¹² incubare + dat.	zich wijden aan
¹³ metiri, mensus	afmeten, beoordelen

[15] Deze waanzin beperkt zich niet tot het volk, het is ook hun te beurt gevallen die filosofie hebben onderwezen. Sommigen menen dat zijzelf een geest hebben en wel een die vooruitziet en de dingen stuk voor stuk indeelt zowel het eigene als het vreemde, maar dat dit universum waarin ook wij zijn, verstoken is van een plan en dat het hetzij door een zeker toeval wordt voortgebracht hetzij terwijl de natuur niet weet wat zij doet.

[16] Hoeveel vind jij het waard het volgende te leren kennen en aan de realiteit grenzen te stellen, hoeveel de god kan, of hij voor zichzelf materie creëert of gegeven materie gebruikt of dat de vorm eerst op de materie neerkomt of de materie op de vorm, of dat de god alwat hij wil tot stand brengt of dat wat onderzocht moet worden hem in vele verschijnselen plaatst en of veel door een grote kunstenaar slecht gevormd wordt, niet omdat zijn kunst tekort schiet, maar omdat dat waarop zijn kunst beoefend wordt, dikwijls niet naar zijn vaardigheid luistert?

[17] Dit bekijken, dit leren, je hieraan wijden, is dat niet over je eigen sterfelijkheid heen springen en overgeboekt worden naar een beter lot? Welk voordeel zal dat jou brengen, zeg je? Als ik niets anders zal weten, dan zeker dit, dat alles beperkt is, wanneer ik de god gemeten heb. Maar dit later.¹

1

LIBER PRIMUS

Caput 1 Vuren die door de hemel schieten

[1,1] Nunc, ut ad propositum opus ueniam, audi, quid de ignibus sentiam, quos aer transuersos¹ agit. Magna illos ui excuti argumentum est, quod obliqui² feruntur et praerapida celeritate: apparet illos non ire sed proici³. Ignium multae uariaeque facies⁴ sunt. [1,2] Aristoteles quoddam genus horum capram⁵ uocat: si me interrogaueris quare, prior mihi rationem reddas oportet, quare haedi⁶ uocentur; si autem, quod commodissimum⁷ est, conuenerit⁸ inter nos, ne alter alterum interroget, quod scit illum respondere non posse, satius erit⁹ de re ipsa quaerere quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit capram. Talis enim fuit forma eius, qui bellum aduersus Persen Paulo gerente lunari¹⁰ magnitudine apparuit.

[1,3] Vidimus nos quoque non semel flammam ingentis pilae¹¹ specie, quae tamen in ipso cursu suo dissipata¹² est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium¹³, uidimus eo tempore, quo de Seiano actum¹⁴ est; nec Germanici mors sine denuntiatione¹⁵ tali fuit.

[1,4] Dices mihi: 'Ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes deos mortium signa praemittere et quicquam in terris esse tam magnum, quod perire mundus sciat?». Erit aliud istius rei tempus: uidebimus an rerum omnium certus ordo ducatur et alia aliis ita implexa¹⁶ sint, ut quod antecedit aut causa sit sequentium aut signum; uidebimus an diis humana curae sint, an series¹⁷ ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nuntiet.

¹ aduersum agere	doen afdrijven
² obliquus	schuin, scheef, zijwaarts
³ proicere 5	vooruitwerpen
⁴ facies	gelaat, verschijningsvorm
⁵ capra	geit
⁶ haedus	bok(je)
⁷ commodus	nuttig, geschikt
⁸ conuenit inter + acc.	het eens worden met elkaar
⁹ satius est	het is beter
¹⁰ lunaris	van de maan
¹¹ pila	bal
¹² dissipare	uiteenspreiden
¹³ prodigium	wonder(teken)
¹⁴ agere de	handelen betreffende
¹⁵ denuntiatio	aankondiging, berichtgeving
¹⁶ implectere 3	vervlechten, verstrengelen met
¹⁷ series 5	reeks, aaneenschakeling, loop

Hoofdstuk 1 Vuren die door de hemel schieten

[1,1] Hoor nu, om ter zake te komen, wat ik over de vuren meen die door de lucht schuin voortgedreven worden. Dat zij met grote kracht afgeschoten worden, wordt bewezen door het feit dat zij zich schuin en met zeer grote snelheid voortbewegen. Het is duidelijk dat zij niet gaan, maar voortgeslingerd worden. Van die vuren zijn vele verschillende verschijningsvormen. [1,2] Aristoteles noemt een zeker type vuur 'geit'. Als jij me vraagt waarom, moet je me eerst een grond geven waarom ze bokken moeten heten; maar als we het met elkaar erover eens zullen worden, hetgeen het nuttigst is, dat we elkaar geen vragen stellen waarvan we weten dat de ander hem niet kan beantwoorden, zal het beter zijn over het onderwerp zelf vragen te stellen dan zich erover te verbazen waarom Aristoteles zo een bal vuur 'geit' heeft genoemd. Zo was namelijk de vorm van dat vuur dat met de grootte van de maan verscheen, toen Paulus oorlog voerde tegen Perseus¹.

[1,3] Ook wij hebben niet slechts één maal een vlam met de vorm van een geweldige bal gezien, die evenwel juist tijdens haar eigen vlucht uiteen is gegaan. Wij hebben rond het heengaan van de goddelijke Augustus een gelijk wonderteken gezien; wij hebben het gezien in die tijd waarin het gedaan was met Seianus en niet was Germanicus' dood zonder zulke aankondiging.

[1,4] Je zult tegen mij zeggen: "Jij bent dus zozeer op het verkeerde pad dat jij denkt dat de goden tekenen van de dood vooruitsturen en dat er iets op aarde zo groot is dat de wereld moet weten dat hij ten onder gaat?" Er zal nog een gelegenheid komen waarop dit onderwerp ter sprake komt; wij zullen zien of het menselijke de goden tot zorg is of dat het verloop zelf met tekenen van de gebeurtenissen aankondigt wat het gaat doen.

¹ Perseus was van 179 tot 168 v.Chr. koning van Macedonië, uit het huis der Antigoniden. Hij was een zoon van Philippos V en trachtte evenals zijn vader de machtsuitbreiding van de opkomende wereldmacht Rome naar het Oosten toe tegen te werken en uit te schakelen. Zelf streefde hij naar de hegemonie in Griekenland, en daarom zocht hij steun en sympathie in sommige Griekse stadstaten (en vond die aanvankelijk ook). Hij huwde met een Syrische prinses, in een poging om ook dat land op zijn hand te krijgen, maar de Romeinen, die zijn ondergang wensten, wisten hem te isoleren door allerlei diplomatieke manoeuvres. Rome wilde voorgoed afrekenen met Macedonië en Aemilius Paulus bracht hem in 168 v.Chr. een beslissende nederlaag toe in de Slag bij Pydna. Perseus gaf zich over, marcheerde mee als overwonnen in een triomftocht te Rome en stierf twee jaar later in gevangenschap.

[1,5] Interim illud existimo, eiusmodi ignes existere¹ aere uehementius trito², cum inclinatio³ eius in alteram partem facta est et non cessit sed inter se pugnavit: ex hac uexatione nascuntur trabes⁴ et globi et faces et ardores. At cum leuius collisus⁵ et, ut ita dicam, frictus⁶ est, minora lumina excutiuntur, 'crinemque uolantia sidera ducunt'⁷.

[1,6] Tunc ignes tenuissimi iter exile⁸ designant⁹ et caelo producunt. Ideo nulla sine eiusmodi spectaculis nox est, non enim opus est ad efficienda ista magno aeris motu. Denique, ut breuiter dicam, eadem ratione¹⁰ fiunt ista, qua fulmina, sed ui minore: quemadmodum nubes collisae¹¹ mediocriter fulgurationes¹² efficient, maiore impetu impulsae fulmina, sic quanto illas minus presserit minor uis, tanto leuiores fulmina emittent.

[1,7] Aristoteles rationem¹³ eiusmodi reddit: 'Varia et multa terrarum orbis expirat, quaedam umida quaedam sicca, quaedam calentia quaedam concipiendis ignibus idonea». Nec mirum est, si terrae omnis generis et uaria euaporatio¹⁴ est, cum in caelo quoque non unus appareat color rerum, sed acrior sit Caniculae¹⁵ rubor, Martis remissior¹⁶, louis nullus in lucem puram nitore perducto¹⁷.

[1,8] Necessesse est ergo in magna copia corpusculorum, quae terrae eiectione et in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quae non tantum collisa possint ardere sed etiam afflata¹⁸ radiis solis. Nam apud nos quoque ramenta¹⁹ sulphure aspersa²⁰ ignem ex interuallo²¹ trahunt.

¹ exsistere 3	verschijnen, ontstaan
² terere 4, trivi, tritus	wrijven
³ inclinatio	neiging, buiging
⁴ trabs	balk, fakkel, meteor
⁵ collidere 3	doen botsen
⁶ fricare, fricui, frictus	wrijven
⁷ Verg. Aen. V.528	
⁸ exilis	pover, miezerig
⁹ designare	afbakenen
¹⁰ ratio	wijze
¹¹ collidere 3	samenbotsen
¹² fulguratio	het bliksemen, weerlichten
¹³ ratio	rekenschap, theorie
¹⁴ evaporatio	uitdamping
¹⁵ Canicula	de Hondsster
¹⁶ remissus	zacht, mild
¹⁷ perducere 3	voortzetten
¹⁸ afflare	blazen tegen, verzengen
¹⁹ ramentum	spaander
²⁰ aspergere 3	besprenkelen
²¹ intervallum	tussentijd

[1,5] Intussen is dit mijn mening, dat dergelijke vuren ontstaan doordat de lucht nogal hevige wrijving heeft ondergaan, toen zij naar de andere kant is gaan neigen en niet heeft toegegeven, maar een gevecht met zichzelf heeft geleverd: uit deze sterke beweging ontstaan vuurbalken en ballen en fakkels en hitted. Maar wanneer de botsing lichter is en om zo te zeggen, een wrijving is, dan worden er kleinere lichten afgeschoten en 'hebben vliegende sterren haar'.

[1,6] Zeer zwakke vuren bakenen dan een povere baan af en brengen die tevoorschijn aan de hemel. Daarom is er geen nacht zonder dat soort schouwspelen, want er is geen grote luchtbeweging nodig om dat tot stand te brengen. Tenslotte om het kort te zeggen, zij vinden op dezelfde wijze plaats als bliksems, maar met minder geweld: zoals wolken, als zij niet al te erg op elkaar gebotst zijn, weerlichten tot stand zullen brengen en als zij met grotere vaart op elkaar gestoten zijn, bliksem creëren, zo zullen zij naar mate een geringere kracht die wolken minder onder druk heeft gezet, bliksem van minder betekenis wegzenden.

[1,7] Aristoteles geeft een dergelijke verklaring: 'De aarde wasemt vele verschillende zaken uit, sommige vochtig, sommige droog, sommige warm, sommige geschikt om vuur te vatten.' Het is niet wonderlijk, als de aarde van alles en nog wat uitwasemt, terwijl toch ook in de hemel niet één kleur van de hemellichamen verschijnt, maar het rood van de Hondster feller is en van Mars zachter en er van Iuppiter geen rood is, omdat zijn glans tot een helder licht is gebracht.

[1,8] Het is dus noodzakelijk dat in de grote hoeveelheid elementen, die de aarde uitstoot en naar een hoger deel brengt, sommige daarvan in de wolken terechtkomen als voedsel voor vuren, die niet alleen bij botsing kunnen branden, maar ook wanneer zij getroffen zijn door de stralen van de zon. Want ook bij ons vatten spaanders die met zwavel bespat zijn vuur na een tijd.

[1,9] Veri ergo simile¹ est talem materiam inter nubes congregatam² facile succendi et minores maioresue ignes existere, prout plus illis fuit aut minus uirium. Illud enim stultissimum, existimare aut decidere³ stellas aut transilire aut aliquid illis auferri et abradi⁴: **[1,10]** nam si hoc fuisset, etiam defuissent; nulla enim nox est, qua non plurimae ire et in diuersum uideantur abduci. Atqui⁵ quo solet quaeque inuenitur loco, <et> magnitudo sua singulis constat⁶: sequitur ergo, ut infra⁷ illas ista nascantur et cito intercidant⁸, quia sine fundamento et sede certa sunt.

[1,11] 'Quare ergo non etiam interdiu transferuntur?' Quid, si dicas stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum illae latent et solis fulgore obumbrantur⁹, sic faces¹⁰ quoque transcurrunt et interdiu, sed abscondit illas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta uis emicuit¹¹, ut etiam aduersus diem uindicare sibi¹² fulgorem suum possint, apparent.

[1,12] Nostra certe aetas non semel uidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem uersas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis¹³ nautae putant, cum multae transuolant stellae. Quod si uentorum signum est, ibi est, unde uenti sunt, id est in aere, qui medius inter lunam terrasque est.

[1,13] In magna tempestate apparere quasi stellae solent uelo insidentes; adiuuari se tunc periclitantes¹⁴ aestimant Pollucis et Castoris numine, causa autem melioris spei est, quod iam apparet frangi tempestatem et desinere uentos: alioquin¹⁵ ferrentur ignes, non sederent.

[1,14] Gylippo Syracusas petenti uisa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris ardere uisa sunt pila, ignibus scilicet in illa delapsis, qui saepe fulminum modo ferire et animalia solent et arbusta¹⁶; sed si minore ui utuntur, defluunt tantum et insidunt, non feriunt nec uulnerant. Alii autem inter nubes eliduntur, alii sereno, si aer ad exprimendos ignes

¹ veri similis	waarschijnlijk
² congregare	verzamelen
³ decidere 3	naar beneden vallen
⁴ abraderere 3	afschaven
⁵ atqui	maar toch
⁶ constare	vaststaan, onveranderd zijn
⁷ infra + acc.	later dan
⁸ intercidere 3	verloren gaan
⁹ obumbrare	overschaduwten
¹⁰ fax, facis	meteoor
¹¹ emicare	oplichten
¹² vindicare sibi	voor zich opeisen
¹³ tempestas	storm
¹⁴ periclitari	in gevaar zijn
¹⁵ alioquin	overigens, anders
¹⁶ arbustum	boomaanplant

[1,9] Het is dus waarschijnlijk dat zulk materiaal tussen de wolken verzameld gemakkelijk in brand gestoken wordt en dat er kleinere of grotere vuren ontstaan, al naar gelang zij meer of minder krachten hebben. Want dat is uiterst dwaas, te menen dat hetzij sterren neervallen of voorbijspringen hetzij dat iets aan hen ontnomen en van hen afgeschaafd wordt; **[1,10]** want als dat het geval was geweest, hadden ze ook ontbroken, want er is geen nacht waarin men niet zeer vele ziet gaan en naar elders weggeleid ziet worden. Maar toch wordt iedere ster op die plaats aangetroffen waar ze pleegt gevonden te worden en voor iedere ster apart staat de eigen grootte vast. Dus volgt hieruit dat die verschijnselen later dan die sterren zich voordoen en dat ze snel verloren gaan, omdat zij zonder grondslag en zekere verblijfplaats zijn.

[1,11] 'Waarom gaan ze dan niet ook overdag door de hemel?' Wat als je zegt dat sterren overdag niet bestaan, omdat ze zich niet vertonen? Zoals die verborgen zijn en door de schittering van de zon overschaduwd zijn, zo schieten ook kometen voorbij ook overdag, maar ze worden verborgen door de helderheid van het daglicht. Als een keer zo'n grote kracht is opgelicht dat ze ook tegen het daglicht hun eigen licht kunnen opeisen, dan verschijnen ze.

[1,12] In ieder geval heeft de tijd waarin wij leven niet slechts één maal kometen bij dag gezien, waarvan sommige vanuit het oosten naar het westen gingen, andere van het westen naar het oosten. Zeelui zien het als bewijs voor een storm wanneer vele sterren voorbij vliegen. En als dit een teken van winden is, dan bevindt het zich daar, waarvandaan die winden komen, dat wil zeggen in de lucht die tussen maan en de aarde is.

[1,14] Toen Gylippus op weg was naar Syracuse, scheen hem een ster stil te zijn gaan staan boven juist zijn lans. In de kampen van Romeinen heeft men speren zien branden, nadat namelijk vuren daarop neergekomen waren, die dikwijls als bliksems zowel dieren als boomaanplanten plegen te treffen; maar als ze minder geweld gebruiken, stromen ze slechts naar beneden en nemen ze plaats en treffen ze of verwonden ze niet. Sommige echter worden tussen wolken uitgestoten, andere bij helder weer, als de lucht geschikt is geweest

aptus¹ fuit; [1,15] nam sereno quoque aliquando caelo tonat ex eadem causa qua nubilo², aere inter se colliso, qui, etiamsi est lucidior ac siccior, coire tamen et facere corpora quaedam similia nubibus potest, quae percussa³ reddant sonum. Quando ergo fiunt trabes⁴, quando clipei⁵ et uastorum imagines ignium? Ubi in talem materiam similis incidit causa sed maior.

Caput 2 De halo of corona

[2,1] Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumuenit. Memoriae proditum est, quo die urbem diuus Augustus' Apollonia⁶ reuersus intrauit, circa solem uisum coloris uarii circulum, qualis esse in arcu⁷ solet. Hunc Graeci halo⁸ uocant, nos dicere coronam aptissime possumus. Quae quemadmodum fieri dicatur, exponam.

[2,2] Cum in piscinam⁹ lapis missus est, uidemus in multos orbis aquam discedere et fieri primum angustissimum orbem, deinde laxiorem ac deinde alios maiores, donec euanescat¹⁰ impetus et in planitiem¹¹ immotarum aquarum soluatur; tale quiddam cogitemus fieri etiam in aere: cum spissior¹² factus est, sentire plagam potest; lux solis aut lunae uel cuiuslibet sideris incurrens recedere illum in circulos cogit. Nam umor et aer et omne, quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius, quod impellit; omne autem lumen rotundum¹³ est: ergo et aer in hunc modum¹⁴ lumine percussus exhibit.

¹ aptus geschikt

² nubilus bewolkt

³ percutere 5 schokken

⁴ trabs meteor

⁵ clipeus meteor

⁶ Apollonia (Grieks: Ἀπολλωνία) was een Griekse kolonie in Illyrië. De stad bevond zich in de huidige deelgemeente Dërmenas, 11 km ten westen van de hedendaagse stad Fier in Albanië.

⁷ arcus regenboog

⁸ sc. ἄλωϋς: een rand om een schild

⁹ piscina (vis)vijver

¹⁰ euanescere 3 verdwijnen, vervagen

¹¹ planities vlakke

¹² spissus dicht

¹³ rotundus rond

¹⁴ in hunc modum op die manier, zo

vuren naar buiten te persen; **[1,15]** want soms dondert het ook bij heldere hemel om dezelfde reden als bij bewolkte hemel bij interne botsingen van de lucht die ook als ze helderder en droger is, toch kan bijeenkomen en als het ware lichamen kan creëren die gelijk wolken zijn, die bij hevige schokken geluid laten weerklinken. Wanneer ontstaan er dus balkvormige meteoren, wanneer schildvormige en beelden van enorme vuren? Wanneer in zulke stof een gelijke, maar wel grotere oorzaak terechtkomt.

Hoofdstuk 2 De halo of corona

[2,1] Laten we nu bekijken hoe die glans ontstaat die sterren omgeeft. Er is aan de herinnering overgeleverd dat op de dag waarop de goddelijke Augustus uit Apollonia teruggekeerd is en de stad betreden heeft, rond de zon een kring van verscheidene kleuren gezien is, zoals die plegen te zijn in een regenboog. De Grieken noemen die halo, maar wij kunnen die het best corona noemen. Laat ik uiteenzetten hoe die, naar men zegt, ontstaat.

[2,2] Wanneer een steen in een vijver is gegooid, dan zien we het water uiteengaan in vele kringen en eerst zien we een heel kleine cirkel ontstaan, daarna een wijdere en daarna nog grotere totdat de aandrang daartoe verdwijnt en afzwakt tot een vlakte van onbewogen wateren. Laten we bedenken dat zoiets ook in de lucht gebeurt; wanneer de lucht dichter is geworden, dan kan die ook een klap voelen; het licht van de zon of de maan of van welke ster ook loopt op die lucht in en dwingt hem te wijken in kringen. Vocht namelijk en lucht en al wat door een klap een vorm krijgt, wordt tot zo'n gestalte gedreven, zoals die van hem is die hem aandrijft; al het licht echter is rond; dus zal ook de lucht, wanneer die door het licht getroffen is, zo weggaan.

[2,3] Ob hoc tales splendores Graeci areas¹ uocauerunt, quia fere terendis² frugibus³ destinata loca rotunda sunt. Non est autem, quod existimemus istas, siue areae siue coronae sunt, in uicinia siderum fieri. Plurimum enim ab his absunt, quamuis cingere ea et coronare uideantur: non longe a terra fit talis effigies, quam uisus⁴ noster solita imbecillitate deceptus⁵ circa ipsum sidus putat positam.

[2,4] In uicinia autem stellarum et solis nihil tale fieri potest, quia illic tenuis⁶ aether est. Nam formae crassis demum⁷ spissisque corporibus imprimi solent, in subtilibus⁸ non habent, ubi consistant aut haereant: in balneis quoque circa lucernam⁹ tale quiddam aspici solet ob aeris densi obscuritatem, frequentissime¹⁰ autem austro¹¹, cum caelum maxime graue et spissum est.

[2,5] Nonnumquam paulatim diluuntur¹² et desinunt, nonnumquam ab aliqua parte rumpuntur et inde uentum nautici expectant, unde contextus¹³ coronae periit: si a septemtrione discessit, aquilo erit, si ab occidente, fauonius¹⁴. Quod argumentum est intra eam partem caeli has fieri coronas, intra quam uenti quoque esse solent: superiora non habent coronas, quia ne uentos quidem.

[2,6] His argumentis et illud adice, numquam coronam colligi nisi stabili aere et pigro¹⁵ uento; aliter non solet aspici. Nam qui stat aer, impelli et diduci et in aliquam faciem fingi potest; is autem qui fluit ne feritur quidem lumine (non enim resistit nec formatur, quia prima quaeque pars eius dissipatur¹⁶):

[2,7] numquam ergo ullum sidus talem sibi effigiem circumdabit, nisi cum aer erit densus atque immotus et ob hoc custodiens¹⁷ incidentem in se rotundi lineam luminis. Nec sine causa; repete enim exemplum, quod paulo ante proposui: lapillus in piscinam aut lacum et alligatam¹⁸ aquam missus circulos facit innumerabiles; at hoc idem non faciet in flumine (quare? Quia omnem figuram fugiens aqua disturbat): idem ergo in aere euenit, ut ille, qui manet,

¹ area	dorsvloer
² terere 3	dorsen
³ frux	graan
⁴ visus 4	gezichtsvermogen
⁵ decipere 5	bedriegen
⁶ tenuis	dun, ijl
⁷ demum	voornamelijk
⁸ subtilis	dun
⁹ lucerna	lamp
¹⁰ frequens	veelvuldig, talrijk
¹¹ auster	zuidenwind
¹² diluere 3	oplossen, verwijderen
¹³ contextus 4	verweving, samenhang
¹⁴ fauonius	zoele zuidenwind
¹⁵ piger	traag
¹⁶ dissipare	verspreiden
¹⁷ custodire	beschermen, bewaren
¹⁸ alligare	beperken

[2,3] Daarom hebben de Grieken zulke schijnsels 'dorsvloeren' genoemd, omdat het gewoonlijk ronde plekken zijn bestemd om graan te dorsen. Er is echter geen reden dat wij denken dat die, of het nu 'dorsvloeren' of kransen zijn, in de buurt van de sterren ontstaan. Ze zijn immers zeer ver daarvan af, ook als zij hen schijnen te omcirkelen en te bekransen. Niet ver van de aarde ontstaat zo'n beeld, waarvan ons gezichtsvermogen dat door de gewoonlijke zwakte bedrogen is, meent dat het rond de ster zelf geplaatst is.

[2,4] Echter, in de buurt van sterren en de zon kan niets zodanigs gebeuren, omdat de ether daar ijl is. Want vormen kunnen voornamelijk in dikke en dichte lichamen gedrukt worden; in dunne lichamen hebben ze niets om zich te vestigen of om vast te blijven zitten; ook in baden ziet men gewoonlijk rond een lamp zoiets vanwege de duisterheid van de dichte lucht, het meest echter pleegt men dat te zien bij zuidenwind, wanneer de hemel het zwaarst en het dichtst is.

[2,5] Soms verdwijnen ze geleidelijk en houden ze op, soms breken ze aan één kant en vandaar verwachten zeelui wind waar de samenhang van de corona is verdwenen: als hij in het noorden verdwenen is, zal het de noordenwind zijn, als hij in het westen verdwenen is, de westenwind. En dit is het bewijs dat binnen dat deel van de hemel deze coronae ontstaan, binnen welke ook winden plegen te zijn: hogere delen hebben geen coronae, omdat ze ook geen winden hebben.

[2,6] Voeg aan deze bewijzen ook dat bewijs toe, dat een corona zich nooit formeert tenzij bij een stabiele lucht en bij trage wind; anders pleegt men die niet te zien. Want de lucht die stil staat, kan voortgedreven worden en uiteen geleid worden en tot een bepaald aangezicht geformeerd worden; maar die lucht die stroomt, wordt zelfs niet door het licht getroffen (hij biedt immers geen weerstand en niet krijgt hij een vorm, omdat juist het eerste deel van hem verspreid wordt).

[2,7] Nergens zal dus enige ster zo'n beeltenis om zich heen leggen, tenzij wanneer de lucht dicht en onbewegelijk zal zijn en derhalve een streep rond licht bewaart als die op hem valt. Niet zonder reden; haal het voorbeeld in herinnering dat ik zojuist je voor ogen heb gesteld: wanneer een steen in een vijver of meer en een beperkt water gegooid is, maakt die ontelbare cirkels, maar diezelfde steen zal dat niet in een rivier doen (waarom? omdat het water dat op de vlucht is voor iedere vorm, die verwacht). Hetzelfde gebeurt dus in de lucht, namelijk dat die lucht die blijft een gedaante kan krijgen,

possit figurari, at ille, qui rapitur et currit, non det sui potestatem et omnem ictum uenientemque formam ex eo turbet.

[2,8] Hae, de quibus dixi, coronae cum dilapsae sunt aequaliter et in semet ipsae euauerunt, significatur¹ quies aeris et otium et tranquillitas; cum ad unam partem cesserunt, illinc uentus est, unde finduntur²; si ruptae pluribus locis sunt, tempestas fit.

[2,9] Quare id accadat, ex his, quae iam exposui, intellegi potest. Nam si facies uniuersa subsedit³, apparet temperatum esse aera, et sic placidum; si ab una parte intercisa⁴ est, apparet inde aera incumbere⁵: et ideo illa regio uentum dabit. At cum undique lacerata et concerpta⁶ est, manifestum est a pluribus partibus in illam impetum fieri et inquietum aera hinc atque illinc assilire: itaque ex hac inconstantia caeli tam multa temptantis et undique laborantis apparet futura tempestas uentorum plurium.

[2,10] Hae coronae noctibus fere circa lunam et alias stellas notantur, interdium raro, adeo ut quidam ex Graecis negauerint omnino eas fieri, cum illos historiae coarguant⁷. Causa autem raritatis haec est, quod solis fortius lumen est et aer ipse agitatus ab illo calefactusque solutior⁸: lunae inertior⁹ uis est ideoque facilius a circumposito aere sustinetur¹⁰;

[2,11] aequae cetera sidera infirma sunt nec perrumpere aera ui sua possunt: excipitur itaque illorum imago et in materia solidiore ac minus cedente seruatur. Debet enim aer nec tam spissus esse, ut excludat ac summoueat a se lumen immissum, nec tam tenuis aut solutus, ut nullam uenientibus radiis moram praebeat. Haec noctibus temperatura contingit, cum sidera circumiectum aera luce leni¹¹ non pugnaciter nec aspere feriunt spissioremqe, quam solet esse interdium, inficiunt.

¹ significare	aanduiden, voorspellen
² findi	zich splitsen
³ subsidere 3	achterblijven, zich vestigen
⁴ intercidere 3	doorsnijden
⁵ incumbere 3	losstormen op
⁶ concerpere 3	verscheuren
⁷ corarguere 3	bewijzen, onthullen, weerleggen
⁸ solutus	ongebonden
⁹ iners	zwak
¹⁰ sustinere 2	ondersteunen, behouden
¹¹ lenis	zacht, rustig

maar dat hij die meegesleurd wordt en rent, niet de macht over zichzelf weggeeft en het gevolg van iedere klap, namelijk de vorm die daarvan komt, verwacht.

[2,8] Wanneer die coronae waarover ik het heb gehad, gelijkmatig uiteen gegleden zijn en in zichzelf zijn opgegaan, betekent dat rust en inactiviteit en kalmte van de lucht; wanneer ze naar één kant gegaan zijn, dan komt vandaar de wind waar die coronae gespleten worden; als ze op meer plaatsen gebarsten zijn, steekt een storm op.

[2,9] Waarom dit gebeurt, kan men begrijpen op grond van dat wat ik al uiteengezet heb. Want als de lucht er overal hetzelfde is komen uit te zien, dan is duidelijk dat de lucht gematigd is en derhalve rustig; als aan één zijde een inkeping is gemaakt, dan is duidelijk dat de lucht aan die kant losstormt en daarom zal dat gebied wind geven. Maar wanneer het van alle kanten verminkt en verscheurd is, dan is duidelijk dat aan meer kanten daarop een aanval geschiedt en dat de lucht onrustig heen en weer springt. Het is dus duidelijk dat door deze labiliteit van de hemel die zoveel probeert en het aan alle kanten zwaar heeft, een storm zal opsteken van meer winden.

[2,10] Deze coronae worden gewoonlijk in de nachten rond de maan en de andere sterren opgemerkt, overdag zelden, zozeer zelfs dat sommige Grieken hebben gezegd dat ze helemaal niet plaats vinden, hoewel geschiedwerken hen weerleggen. De reden van deze zeldzaamheid is deze, namelijk dat het licht van de zon sterker is en dat de lucht zelf daardoor heen en weer gejaagd en verwarmd ongebondener is. Van de maan is de kracht minder en daarom wordt hij gemakkelijker verdragen door de er omheen geplaatste lucht.

[2,11] De overige sterren zijn even zwak en kunnen de lucht niet op eigen kracht doorbreken. Dus wordt hun beeld ontvangen en bewaard in materie die dichter is en minder toegeeft. De lucht moet namelijk én niet zo dicht zijn dat hij het licht dat op hen afgestuurd is, buitensluit en van zich verwijderd én niet zo ijl of los dat zij geen oponthoud biedt aan de stralen die komen. Deze juiste verhouding valt de nachten te beurt, wanneer de sterren de lucht die om hen heen ligt met een zacht licht niet agressief en scherp treffen en die dichter dan hij overdag pleegt te zijn, kleuren.

Caput 3 De twee oorzaken van de regenboog

[3,1] At contra arcus nocte non fit aut admodum¹ raro, quia luna non habet tantum uirium, ut nubes transeat et illis colorem suffundat², qualem accipiunt sole perstrictae. Sic enim formam arcus discoloris³ efficiunt: quia aliae partes in nubibus tumidiores⁴ sunt aliae summissiores⁵, quaedam crassiores, quam ut solem transmittant, aliae imbecilliores, quam ut excludant, haec inaequalitas alternis⁶ lucem umbramque permiscet et exprimit illam mirabilem arcus uarietatem.

[3,2] Altera causa arcus eiusmodi redditur⁷: uidemus, cum fistula⁸ aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen⁹ elidi, quae sparsa contra solem oblique¹⁰ positum faciem arcus repraesentat. Idem uidebis accidere, si quando uolueris obseruare fullonem¹¹: cum os aqua impleuit et uestimenta tendiculis¹² diducta leuiter aspergit, apparet uarios edi colores in illo aere asperso, quales fulgere in arcu solent.

[3,3] Huius rei causam in umore esse ne dubitaueris (non fit enim umquam arcus nisi nubilo¹³); sed quaeramus, quemadmodum fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia¹⁴, quae solem transmittant, quaedam magis coacta, quam ut transluceant¹⁵: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his umbram, et sic utriusque interkursu¹⁶ effici arcum, in quo pars fulgeat, quae solem recipit, pars obscurior sit, quae exclusit et ex se umbram proximis fecit.

[3,4] Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim uerum uideri, si arcus duos tantum haberet colores, si ex lumine umbraque constaret: sed nunc, <ut ait poeta¹⁷,> "diuersi niteant cum mille colores, transitus¹⁸ ipse tamen spectantia lumina fallit: usque adeo¹⁹ quod tangit idem est, tamen ultima distant'.

¹ admodum	zeer
² suffundere 3 + dat.	gieten op
³ discolor	bont, veelkleurig
⁴ tumidus	gezwollen
⁵ summissus	neerhangend, laag
⁶ alternis (vicibus)	om beurten
⁷ reddere 3	berichten
⁸ fistula	pijp, buis
⁹ foramen	gat
¹⁰ oblique	scheef, zijwaarts, dwars
¹¹ fullo	voller, wolkammer
¹² tendicula	strak gespannen koord
¹³ nubilum	bewolking, bewolkt weer
¹⁴ stillicidium	het druppelen. drup
¹⁵ translucere 2	doorschijnend zijn
¹⁶ interkursus 4	snelle tussenkomst
¹⁷ Ov. Med. VI. 65-66	
¹⁸ transitus 4	overgang van kleuren
¹⁹ usque adeo	ja zelfs aan een stuk door

Hoofdstuk 3 de twee oorzaken van de regenboog

[3,1] Maar daarentegen ontstaat een regenboog niet in de nacht of zeer zelden, omdat de maan niet zoveel kracht heeft dat hij door de wolken heen gaat en kleur op hen giet zoals ze krijgen als ze door de zon zijn aangeraakt. Zo maken ze de vorm van de boog veelkleurig: omdat sommige delen in de wolken gezwollener zijn, andere lager, sommige te dik om de zon door te laten, andere te zwak om de zon buiten te sluiten, mengt deze ongelijkheid om beurten licht en duisternis en vormt ze die wonderlijke bontheid van de regenboog.

[3,2] Er wordt van nog een oorzaak voor zo'n boog bericht: wanneer een pijp op een plek gebarsten is, zien we dat water door een smal gat naar buiten wordt geperst en dat dat water gesprenkeld tegenover de zon, als die daar schuin op staat, de aanblik van een boog maakt. Hetzelfde zul je zien gebeuren, als je een keer een voller wilt observeren. Wanneer hij zijn mond met water heeft gevuld en kleren, die met koorden zijn opgespannen, lichtjes besprenkelt, dan blijkt dat bonte kleuren in die besprenkelde lucht ten toon gespreid worden, zoals ze gewoon zijn in een boog te schitteren.

[3,3] Twijfel er niet over dat de oorzaak hiervan bij vocht ligt (een regenboog ontstaat immers nooit tenzij wanneer het bewolkt is); maar laten we onderzoeken hoe het gebeurt. Sommigen zeggen dat er enige druppels zijn, die de zon doorlaten, dat er weer sommige druppels zijn die te dicht bijeengebracht zijn om doorschijnend te zijn: door de eerste zou dus de schittering weerkaatst worden, door de laatste de duisternis en zo zou door de tussenkomst van ieder van beide de regenboog tot stand komen, waarin dat deel dat de zon ontvangt, schittert, dat deel donkerder is dat de zon heeft buitengesloten en vanuit zich duisternis creëert voor zijn directe nabijheid.

[3,4] Sommigen zeggen dat dit niet zo is. Dit kon immers waar schijnen, als de regenboog slechts twee kleuren zou hebben, als die uit licht en donker zou bestaan. Maar nu 'hoewel duizend verschillende kleuren schitteren', zoals de dichter zegt, 'bedriegt de overgang van de kleuren zelf toch de ogen die kijken: ja zelfs aan een stuk door is wat het aanraakt hetzelfde, toch staan ze uit elkaar aan het uiteinde'.

Videmus in eo aliquid flammei aliquid lutei¹ aliquid caerulei et alia in picturae modum² subtilibus lineis ducta, [ut ait poeta,] an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris: nam commissura³ decipit, usque eo⁴, mira arte naturae, quod a simillimo coepit, in dissimillimo desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt lucis atque umbrae, cum innumerabilium ratio reddenda sit?

[3,5] Quidam ita existimant arcum fieri: in ea parte, in qua iam pluit⁵, singula stillicidia pluuiæ cadentis singula esse specula⁶, a singulis ergo reddi imaginem solis; deinde multas imagines, immo innumerabiles, et deuexas⁷ et in præceps euntes confundi: itaque arcum esse multarum solis imaginum confusionem.

[3,6] Hoc sic colligunt: pelues⁸, inquiunt, mille sereno die pone, omnes habebunt imagines solis; in singulis foliis dispone guttas, singulae habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum⁹ non amplius habebit quam unam imaginem. Quare? Quia omnis circumscripta¹⁰ leuitas¹¹ et circumdata suis finibus speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis insertis parietibus¹² diuide, totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit; relinque illam sic ut est: diffusa semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus sit umor aut lacus: si determinatus est, speculum est. Ergo stillicidia¹³ illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent; hæ contra intuenti perturbatae apparent¹⁴, nec dispiciuntur¹⁵ interualla, quibus singulae distant, spatio prohibente discerni; unde pro singulis apparet una facies turbida ex omnibus.

[3,7] Aristoteles idem iudicat: Ab omni, inquit, leuitate acies¹⁶ radios suos replicat¹⁷; nihil autem est leuius aqua et aere: ergo etiam ab aere spisso uisus noster in nos redit. Ubi uero acies hebes¹⁸ et infirma est, qualislibet aeris ictu deficiet. Quidam itaque hoc genere ualetudinis laborant, ut ipsi sibi uideantur

¹¹ luteus	purperkleurig
² gen. + modum	als
³ commissura	naad, voeg
⁴ usque eo	zozeer; <i>licht vorige zin toe</i>
⁵ pluere 3	regenen
⁶ speculum	spiegel
⁷ devexus	naar beneden gaand
⁸ pelvis	bekken, schaal
⁹ stagnum	poel
¹⁰ circumscribere 3	begrenzen
¹¹ leuitas	gladheid
¹² paries	wand
¹³ stillicidium	het druppelen, drup
¹⁴ apparere	blijken te zijn
¹⁵ dispicere 5	ontwaren
¹⁶ acies 5	gezichtsvermogen (<i>volgens de Stoa stralen de ogen eigen stralen uit</i>)
¹⁷ replicare	terugbuigen, weerkaatsen
¹⁸ hebes	zwak

Wij zien daarin iets vurigs, iets purperkleurigs, iets blauws en andere kleuren in fijne lijnen als op een schilderij getrokken, [zoals de dichter zegt]; of het verschillende kleuren zijn, zul je wel niet kunnen weten, tenzij wanneer je het eerste met het laatste vergeleken zult hebben; want de voeg misleidt; zo zeer eindigt door een wonderlijke vaardigheid van de natuur dat wat begonnen is bij een zeer gelijke kleur in een zeer ongelijke kleur. Wat dus veroorzaakt daar de twee kleuren van licht en donker, terwijl toch een verklaring voor ontelbare kleuren gegeven moet worden?

[3,5] Sommigen menen dat de regenboog als volgt ontstaat: in dat deel waar het al regent, zouden de druppels zelf van de vallende regen ieder afzonderlijk afzonderlijke spiegels zijn; door hen afzonderlijk zou dus het beeld van de zon teruggegeven worden; daarna zouden de vele beelden, ja zelfs de ontelbare, terwijl zij zowel naar beneden als de diepte in gaan, vermengd worden; derhalve zou de regenboog een vermenging van vele beelden van de zon zijn.

[3,6] Tot deze conclusie komen zij als volgt: stel duizend schalen, zeggen zij, bij helder weer op; allen zullen beelden van de zon hebben; plaats in telkens een blad een druppel en die druppels zullen het beeld van de zon hebben. Maar daartegenover zal een geweldige poel niet meer dan één beeld hebben.

Waarom? Omdat ieder begrensde, gladde oppervlak dat door eigen grenzen omgeven is, een spiegel is. Dus verdeel een vijver door er wanden in te voegen van geweldige omvang en die vijver zal evenveel beelden van de zon hebben. Het doet er niets toe hoe gering het vocht of de vijver is: als hij beperkt is, is het een spiegel. Dus die onbeperkte druppels die door de vallende regen naar beneden gebracht worden, zijn even zoveel spiegels, hebben even zoveel gedaantes van de zon. Voor wie daartegenin kijkt, blijken die verward en de tussenruimtes, waarmee ze ieder apart van elkaar verwijderd zijn, worden niet onderscheiden, omdat de afstand belemmert die te onderscheiden; derhalve is in plaats van telkens afzonderlijke vormen één troebele vorm uit alle duidelijk.

[3,7] Aristoteles is dezelfde mening toegedaan: Vanaf ieder gladde oppervlak, zegt hij, laat onze blik de eigen stralen terugbuigen; niets is echter gladder dan water en lucht; dus keert ook van dichte lucht ons zien naar ons terug.

Wanneer die blik zwak en krachteloos is, dan zal die zijn kracht verliezen bij het treffen van welke lucht dan ook. Sommigen lijden dus aan dit soort ziekte, dat

occurrere, ut ubique imaginem suam cernant. Quare? Quia infirma uis oculorum non potest perrumpere ne sibi quidem proximum aera sed resilit. **[3,8]** Itaque quod in aliis efficit densus aer, in his facit omnis¹; satis enim ualet qualiscumque ad imbecillam aciem repellendam. Longe autem magis uisum nobis nostrum remittit aqua, quia crassior est et peruinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur et eo, unde exierunt, reflectit. Ergo cum multa stillicidia sint, totidem specula sunt; sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus et sine interuallo cadentibus reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum et intermissarum, sed unius longae atque continuae.

[3,9] "Quomodo", inquis, "tu mihi multa milia imaginum istic esse dicis, ubi ego nullam uideo? Et quare, cum solis color unus sit, imaginum diuersus est?" Ut et haec, quae proposuisti, refellam² et alia, quae non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil esse acie nostra fallacius³ non tantum in his, a quibus subtiliter peruidendis illam locorum diuersitas submouet⁴, sed etiam in his quoque, quae ad manum cernit: remus⁵ tenui aqua tegitur et fracti speciem reddit; poma per uitrum aspicientibus multo maiora sunt; columnarum interualla porticus longior iungit.

[3,10] Ad ipsum solem reuertere: hunc, quem toto terrarum orbe maiorem probat ratio⁶, acies nostra sic contraxit⁷, ut sapientes uiri pedalem⁸ esse contenderent⁹; quem uelocissimum omnium scimus, nemo nostrum moueri uidet; nec ire crederemus, nisi appareret isse. Mundum ipsum praecipiti¹⁰ uelocitate labentem et ortus occasusque intra momentum temporis reuoluentem¹¹ nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrum stillicidia non separant et ex ingenti spatio intuentibus minutarum¹² imaginum discrimen interit¹³?

¹ *sc. aer*

² *refellere* 3

weerleggen

³ *fallax*

bedriegelijk

⁴ *submouere* 2 ab

afhouden van

⁵ *remus*

roeispaan

⁶ *ratio*

berekening

⁷ *contrahere*

samentrekken, beperken

⁸ *pedalis*

een voet lang/breed

⁹ *contendere* 3

beweren

¹⁰ *praeceps*

snel

¹¹ *revolvare* 3

herhalen

¹² *minuere* 3

verkleinen

¹³ *interire*

verloren gaan

zij zichzelf schijnen tegemoet te rennen, zodat zij overal hun eigen beeld zien. Waarom? Omdat een zwakke kracht van de ogen niet in staat is door de lucht heen te dringen, zelfs niet de lucht die het dichtst bij hen is, maar weer teruggekaatst wordt.

[3,8] Dus wat dichte lucht bij allen tot stand brengt, doet iedere lucht bij dezen; hoe die lucht ook is, hij is immers voldoende in staat om een zwakke blik terug te kaatsen. Veel meer stuurt het water ons ons zicht terug, omdat dat dichters is en niet overwonnen kan worden, maar de stralen van onze ogen tegenhoudt en daarheen reflecteert waarvandaan ze zijn vertrokken. Dus omdat er vele druppels zijn, zijn er even veel spiegels; maar omdat ze klein zijn, geven ze de kleur van de zon zonder vorm weer. Verder omdat in de ontelbare druppels die ook zonder tussenruimte vallen dezelfde kleur wordt weergegeven, betekent dit niet het begin te zijn van de aanblik van vele beelden met onderlinge tussenruimtes, maar van één ononderbroken beeld.

[3,9] Jij zegt: Hoe kom je erbij te zeggen dat er voor mij daar vele duizenden beelden zijn, waar ik geen zie? En waarom is, hoewel de zon één kleur heeft, de kleur van die beelden verschillend? Opdat ik dus weerleg wat jij hebt aangevoerd en andere zaken die evenzo weerlegd moeten worden, moet ik het volgende zeggen: niets is bedrieglijker dan onze blik, niet alleen in geval van die zaken waarvan het verschil van locatie onze blik afhoudt om die tot in detail goed te zien, maar ook in die zaken, die de blik in de directe omgeving ziet: een roeispaan wordt door een beetje water bedekt en lijkt gebroken; wanneer men appels door glas ziet, zijn ze veel groter; wanneer een zuilengalerij langer is, verbindt die galerij de tussenruimtes van de zuilen.

[3,10] Keer terug naar de zon zelf: die zon waarvan de berekening bewijst dat hij groter is dan de aarde, is door onze blik zo beperkt dat wijze mannen beweerden dat hij een voet groot zou zijn; wij weten dat die de allersnelste is, maar niemand van ons ziet hem bewegen; en we zouden niet geloven dat hij zich voortbeweegt, als niet duidelijk zou zijn dat hij een weg heeft afgelegd. Niemand van ons bemerkt dat de wereld zelf door met enorme snelheid voort te glijden en zijn opkomsten en ondergangen in een mum van tijd rond te laten gaan voortgaat. Waarom verbaas je je dan, als onze ogen druppels regen niet scheiden en voor ons wanneer wij van enorme afstand toekijken, het verschil van verkleinde beelden verloren gaat?

[3,11] Illud dubium¹ esse nulli potest, quin arcus imago solis sit roscida² et caua nube concepta. Quod ex hoc tibi appareat: numquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submitit³ aut sustulit, in contrarium mota; illo enim descendente altior est, alto depressior. Saepe talis nubes a latere solis est nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit.

[3,12] Varietas autem non ob aliam causam fit, quam quia pars coloris sole est, pars a nube: in illa umor modo caeruleas lineas modo uirides modo purpurae similes et luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc uarietatem efficientibus, remisso⁴ et intento⁵. Sic enim et purpura eodem conchylio⁶ non in unum modum exit: interest, quamdiu macerata⁷ sit, crassius medicamentum⁸ an aquatius⁹ traxerit, saepius mersa sit et excocta an semel tincta¹⁰.

[3,13] Non est ergo mirum si, cum duae res sint, sol et nubes, id est corpus et speculum, tam multa genera colorum exprimuntur, quam multis generibus¹¹ possunt ista incitari aut relanguescere: alius est enim color ex igneo lumine, alius ex obtunso¹² et leniore.

[3,14] In aliis rebus uaga¹³ inquisitio¹⁴ est, ubi non habemus, quod manu tenere possimus, et late coniectura¹⁵ mittenda¹⁶ est; hic apparet duas causas esse arcus, solem nubemque, quia nec sereno umquam fit nec nubilo ita, ut sol lateat: ergo utique ex his est, quorum sine altero non est.

¹ non dubium est quin + *coni.* het lijdt geen twijfel of
² roscidus bedauwd, druppelend, vochtig
³ se submittere 3 dalen
⁴ remissus zacht
⁵ intentus fel, sterk
⁶ conchylium (purper)slak
⁷ macerare verzwakken, uitputten
⁸ medicamentum kleurstof
⁹ aquatus waterig, dun
¹⁰ tinguere 3 verven
¹¹ genus manier
¹² obtundere 3 verdoven, afzwakken
¹³ vagus onbestendig, vaag, algemeen
¹⁴ inquisitio onderzoek
¹⁵ coniectura het gissen
¹⁶ mittere 3 erop los laten

[3,11] Dat kan voor niemand betwifelbaar zijn dat de regenboog een beeld van de zon is dat door een vochtige en holle wolk geproduceerd is. Laat dit voor jou op grond van het volgende duidelijk zijn: nooit staat dat beeld niet tegenover de zon, of dat beeld nu hoog of laag is al naar gelang die zon gedaald of gestegen is; het is naar de tegenoverliggende kant verwijderd; wanneer die zon namelijk daalt, is het hoger, wanneer die hoog staat, lager. Dikwijls staat zo'n wolk aan de zijkant van de zon en dan veroorzaakt hij geen boog, omdat hij dan niet een beeld tot stand brengt in een rechte lijn¹.

[3,12] De bontheid geschiedt door geen andere reden dan omdat een deel van de kleur van de zon stamt en een deel van een wolk: het vocht daarin trekt nu eens blauwe dan weer groene strepen en dan weer strepen die aan purper gelijk zijn en oranje en vurige strepen, terwijl twee kleuren deze bontheid veroorzaken, een zachte en felle kleur. Zo krijgt een purperen kleed immers niet op één manier zijn kleur uit dezelfde purperslak²; het maakt verschil hoelang dat purper verzwakt is, of het kleed een vollere of een waterigere kleurstof heeft opgenomen, of het vaker ondergedompeld is en uitgekookt of eenmaal geverfd.

[3,13] Het is dus niet wonderlijk als er niet alleen vele soorten kleuren, hoewel er maar twee factoren zijn, de zon en een wolk, dat wil zeggen lichaam en spiegel, uitgedrukt worden, maar zij ook op vele manieren kunnen worden opgewekt of zwakker kunnen worden: want de kleur afkomstig van een vurig licht is anders dan dat van een gedoofd en zwakker licht.

[3,14] Bij andere onderwerpen is het onderzoek algemeen, wanneer we niets hebben dat we in de hand kunnen houden, dan moet men in het wilde weg gissen; hier is duidelijk dat er twee oorzaken voor een regenboog zijn, de zon en een wolk, omdat hij nooit bij heldere hemel optreedt en niet als de hemel zo bewolkt is dat de zon schuil gaat. Dus een regenboog bestaat in ieder geval uit deze twee factoren zonder welke hij niet bestaat.

¹ De kijker moet op die lijn staan.

² In de oudheid werden de schelpen opengebroken om uit een kliertje purper te winnen. Met deze verfstof kregen de kleren van de Phoiniciërs en later de Romeinen een bijzondere roodpaarse kleur. Voor het verkrijgen van slechts één pond kleurstof (waarin slechts vier gram zuivere kleurstof zit), moesten wel 30.000 slakjes opgedoken worden. Het laat zich begrijpen dat purper hierdoor de kleur van de macht (koning, keizer) geworden is.

Caput 4 De regenboog dankzij spiegelwerking

[4,1] iam nunc illud accedit, quod aequè manifestum est, speculi ratione¹ imaginem reddi, quia numquam nisi e contrario redditur, id est nisi ex altera parte stetit quod appareret, ex altera quod ostenderet. Rationes, quae non persuadent sed cogunt, a geometris² afferuntur, nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi ob uitium figuramque speculi: nos interim temptemus alias probationes, quae de plano legi possint.

[4,2] Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrime nascitur. Ingens enim uariumque corpus intra momentum subtexitur³ caelo et aequè celeriter aboletur; nihil autem tam cito redditur quam a speculo imago; non enim facit quicquam sed ostendit.

[4,3] Parianus⁴ Artemidorus adicit etiam, quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit: Si speculum, inquit, concauum⁵ feceris, quod sit sectae pilae pars, si extra medium constiteris, quicumque iuxta te steterint, inuersi⁶ tibi uidebuntur et propiores a te quam a speculo; [4,4] idem, inquit, euenit, cum rotundam et cauam nubem intuemur <intimo>⁷ a latere, ut solis imago a nube discedat propiorque nobis sit et in nos magis conuersa⁸. Color illi igneus a sole est, caeruleus a nube, ceteri utriusque mixturae.

Caput 5 Het imperfecte beeld van spiegels

[5,1] Contra haec illa dicuntur. De speculis duae opiniones sunt: alii enim in illis simulacra cerni putant, id est corporum nostrorum figuras a nostris corporibus emissas ac separatas; alii non aiunt imagines in speculo sed ipsa aspici corpora retorta oculorum acie et in se rursus reflexa⁹. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo uideamus quodcumque uidemus; [5,2] sed, quae modo <est> imago, similis reddi debet e speculo. Quid autem est tam dissimile quam sol et arcus, in quo neque figura solis neque color neque magnitudo apparet? Arcus longe amplior est longeque ea parte, qua fulget, rubicundior¹⁰ quam sol, ceteris uero coloribus diuersus.

¹ ratio	manier, methode
² geometres, -ae	landmeter, meetkundige
³ subtexere 3	in-, toevoegen
⁴ Parianus	inwoner van Parium, ī n havenstad in Mysië aan de Hellespont, nu Kemer
⁵ concavus	hol
⁶ invertere 3	omkeren
⁷ intimus	binnenst
⁸ convertere 3	omdraaien
⁹ retorquere 2	terugdraaien
¹⁰ rubicundus	rood

Hoofdstuk 4 De regenboog dankzij spiegelwerking

[4,1] Er komt nu verder dit bij wat even duidelijk is, dat een beeld bij wijze van een spiegel weerkaatst wordt, omdat nooit iets tenzij vanuit tegenovergestelde richting gereflecteerd wordt, dat wil zeggen tenzij aan de ene kant iets heeft bestaan om te verschijnen en aan de andere iets om dat te tonen.

Berekeningen die niet overtuigen maar geen keus laten, worden door meetkundigen toegepast en er blijft voor niemand enige twijfel over dat een regenboog een beeld van de zon is die vanwege een gebrek en de vorm van de spiegel slecht uitgedrukt is: laten wij intussen andere bewijsvoeringen proberen die voor het grijpen liggen.

[4,2] Onder de bewijzen voor het feit dat een boog zo ontstaat, stel ik dat hij zeer snel in het leven geroepen wordt. Er wordt immers een geweldig en bont lichaam in no time aan de hemel toegevoegd en even snel uitgewist; niets echter wordt zo snel weergegeven als een beeld door een spiegel; het maakt immers niets, maar het toont iets.

[4,3] Artemidorus van Parium voegt er ook aan toe hoe de aard van de wolk moet zijn die zo'n beeld van de zon weergeeft: 'Als je een holle spiegel maakt, zegt hij, die een deel is van een in stukken gesneden bal en als je buiten het midden zult zijn gaan staan, dan zullen al degenen die naast jou zijn gaan staan, jou op de kop gekeerd toeschijnen en dichterbij jou dan bij de spiegel; **[4,4]** hetzelfde gebeurt, zegt hij, wanneer wij een ronde en holle spiegel bekijken aan de binnenkant, namelijk dat een beeld van de zon zich van de wolk verwijderd en dichterbij ons is en meer naar ons gekeerd. Hij heeft dankzij de zon een vurige kleur, dankzij de wolk een blauwe en de andere kleuren zijn mengsels van ieder van beide.

Hoofdstuk 5 Het imperfecte beeld van spiegels

[5,1] Tegen dit wordt het volgende gezegd. Over spiegels zijn er twee meningen: sommigen menen dat daarin beelden gezien worden, dat wil zeggen de figuren van onze lichamen weggezonden vanuit onze lichamen en daarvan gescheiden; anderen zeggen dat niet beelden in de spiegel gezien worden, maar de lichamen zelf met omgekeerde blik die weer op zichzelf gericht is. Nu heeft het niets met onderwerp te maken hoe wij zien al wat wij zien. **[5,2]** Maar wat toch het beeld is, het moet vanuit de spiegel met een gelijkenis weergegeven worden. Wat is echter zo verschillend als zon en regenboog waarin noch de vorm van de zon noch diens kleur of grootte te zien is? De regenboog is veel wijdsere en aan die zijde waar ze schittert, veel roder dan de zon, maar verschillend van de overige kleuren.

[5,3] Deinde cum uelis speculum inesse aeri, des oportet mihi eandem leuitatem corporis, eandem aequalitatem, eandem nitorem. Atqui nullae nubes habent similitudinem speculi: per medias saepe transimus nec in illis nos cernimus; qui montium summa conscendunt, despectant nubem nec tamen imaginem in illa suam aspiciunt.

[5,4] "Singula stillicidia singula specula sunt". Concedo; sed illud nego, ex stillicidiis constare nubem. Habet enim quaedam, ex quibus fieri stillicidia possint, non ipsa¹; ne aquam quidem habent nubes sed materiam futurae aquae.

[5,5] Concedamus tibi et guttas innumerabiles nubibus inesse et illas faciem reddere: non tamen unam omnes reddunt, sed singulae singulas. Deinde inter se specula coniunge: in unam imaginem non coibunt, sed unumquodque in se similitudinem uisae rei claudet. Sunt quaedam specula ex multis minutisque composita, quibus si unum ostenderis hominem, populus apparet unaquaque particula² faciem suam exprimente; haec cum sint coniuncta et simul collocata, nihilominus seducunt³ imagines suas et ex uno quidem turbam efficiunt, ceterum cateruam illam non confundunt sed diremptam in facies singulas distrahunt: arcus autem uno circumscriptus est ductu⁴, una totius est facies.

[5,6] Quid ergo?, inquit. Non et aqua rupta fistula⁵ sparsa et remo excussa habere quiddam simile his, quos uidemus in arcu, coloribus solet? Verum est, sed non ex hac causa, ex qua tu uideri uis, quia unaquaeque stilla recipiat imaginem solis. Citius enim cadunt stillae, quam ut concipere imagines possint: standum est, ut id, quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt. Alioquin, ut ait Nero Caesar disertissime, "colla Cytheriacae⁶ splendent agitata columbae" et uariis coloribus pauonum ceruix, quotiens aliquo⁷ deflectitur, nitet: numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio⁸ in colores nouos transit?

[5,7] Non minus nubes diuersam naturam speculis habent quam aues, quas rettuli, et chamaeleontes⁹, et reliqua animalia, quorum color aut ex ipsis

¹ sc. stillicidia habet

² particula deeltje

³ seducere apart nemen, scheiden

⁴ ductus een haal, trek

⁵ fistula pijp, buis

⁶ Cytheriacus van Cythera

⁷ aliquo ergens heen

⁸ inclinati buiging

⁹ chamaeleon kameleon

[5,3] Verder moet je, wanneer je wilt dat er in de lucht een spiegel zit, mij eenzelfde gladheid van een voorwerp, eenzelfde gelijkheid, eenzelfde glans geven. Maar toch zijn er geen wolken die gelijkenis met een spiegel vertonen: wij gaan vaak dwars door hen heen en wij zien ons niet in die wolken; zij die de toppen van bergen beklimmen, kijken neer op een wolk en niet nemen zij daarin hun eigen beeld waar.

[5,4] 'Druppels zijn stuk voor stuk aparte spiegels.' Ik geef dat toe, maar dit ontken ik, dat een wolk uit druppels bestaat. Want een wolk heeft bepaalde dingen waaruit druppels kunnen ontstaan, maar het heeft niet druppels zelf; wolken hebben zelfs niet water, maar een stof bestemd om water te zijn.

[5,5] Laten we aan jou toegeven dat er zowel ontelbare druppels in de wolken zijn als ook dat zij één uiterlijk kunnen weergeven, maar dan wel iedere druppel apart een aparte voorstelling. Verbind vervolgens die spiegels met elkaar: zij zullen zich niet tot één beeld verenigen, maar een ieder zal in zich de beeltenis van wat gezien is, opsluiten. Er zijn sommige spiegels, die uit vele en erg kleine zijn samengesteld; als je aan hen één mens zult tonen, verschijnt een volk, terwijl een ieder deeltje zijn gestalte uitdrukt; hoewel deze zijn verbonden en bij elkaar zijn geplaatst, scheiden ze toch hun eigen beelden en maken ze wel uit één 'n menigte, maar ze gooien die menigte niet door elkaar, maar ze trekken die menigte opgesplitst naar aparte voorstellingen; een regenboog echter is met één haal afgebakend, maar van heel die boog is er één gestalte.

[5,6] Wat dus, zegt hij. Pleegt water niet, wanneer het gesprekeld is, wanneer een pijp gescheurd is en wanneer water door een roeispaan weggeslagen is, iets te hebben dat op die kleuren lijkt die wij in een regenboog zien? Het is waar, maar niet om die reden op grond waarvan jij wilt dat dat schijnt, omdat een iedere druppel het beeld van de zon zou ontvangen. Druppels vallen namelijk sneller dan dat zij een beeld kunnen opnemen: er is een stilstand vereist om dat wat zij nabootsen op te nemen. Wat dus gebeurt er? Zij nemen de kleur, niet het beeld mee. Overigens schitteren, zoals Nero Caesar zeer wel bespreekt zegt, de duiven van Cythera wat hun hals betreft wanneer die heen en weer bewogen is en de nek van pauwen schittert met bonte kleuren, zo dikwijls als die zich ergens heen buigt; zullen we soms zulke veren waarvan iedere buiging overgaat in nieuwe kleuren, spiegels noemen?

[5,7] Evenzeer hebben wolken een aard die verschilt van spiegels als de vogels, waarvan ik heb gerept en kamaleons en andere dieren waarvan de kleur of

mutatur, cum ira uel cupidine incensa cutem¹ suam uariant umore suffuso², aut positione lucis, quam prout rectam uel obliquam receperunt, ita colorantur.

[5,8] Quid enim simile speculis habent nubes, cum illa non perluceant³, hae transmittant lucem, illa densa et coacta, hae rariae⁴ sint; illa eiusdem materiae tota, hae e diuersis temere compositae et ob hoc discordes nec diu cohaesurae? Praeterea uidemus ortu solis partem quandam caeli rubere, uidemus nubes aliquando ignei coloris: quid ergo prohibet, quomodo hunc unum colorem accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam?

[5,9] Modo, inquit, inter argumenta ponebas semper arcum contra solem excitari, quia ne a speculo quidem imago redderetur nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est: nam quemadmodum opponendum est speculo id, cuius in se imaginem transferat, sic, ut nubes infici⁵ possint, ita sol ad hoc apte ponendus est; non enim idem facit, undecumque effulsit, et ad hoc opus est⁶ radorum idoneus ictus.

[5,10] Haec dicuntur ab his, qui uideri uolunt nubem colorari⁷. Posidonius et hi, qui speculari ratione talem effici iudicant uisum, hoc respondent: "Si ullus esset in arcu color, permaneret et uiseretur eo manifestius, quo propius: nunc imago arcus, ex longinquo clara, interit, cum ex uicino uentum est."

[5,11] Huic contradictioni⁸ non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? Dicam: quia coloratur quidem nubes, sed ita, ut color eius non undique appareat (nam ne ipsa quidem undique apparet; nubem enim nemo, qui in ipsa est, uidet): quid ergo mirum, si color eius non uidetur ab eo, a quo ipsa non uisitur? Atqui ipsa, quamuis non uideatur, est: ergo et color. Ita non est argumentum falsi⁹ coloris, quod apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus, nec ideo falsae sunt, quia non uidentur.

¹ cutis	huid
² suffundi	uitstromen
³ perlucere 2	doorzichtig zijn
⁴ rarus	niet dicht opeen, verspreid
⁵ inficere 5	verven, kleuren
⁶ opus est	er is nodig; <i>hier met nom. als onderwerp en geen abl.</i>
⁷ colorari	verkleuren
⁸ contradictio	tegenspraak, tegenwerping
⁹ falsus	bedrieglijk, huichelachtig, vals, niet werkelijk

vanuit henzelf verandert, wanneer zij ontstoken in woede of begeerte hun huid van kleur laten veranderen doordat vocht is uitgestroomd of door de positie van licht waardoor zij al naar gelang ze het licht recht of schuin hebben ontvangen, zo kleuren.

[5,8] Wat hebben wolken namelijk dat op spiegels lijkt, terwijl spiegels toch geen licht doorlaten en wolken wel, spiegels dicht en massief zijn en wolken niet? Spiegels zijn geheel van dezelfde stof, wolken zijn op goed geluk uit verscheidene stoffen samengesteld en daarom niet harmonieus en niet bestemd om lang een innerlijk verband te houden. Bovendien zien wij dat bij zonsopkomst een bepaald deel van de hemel rood kleurt, wij zien dat de wolken soms een vurige kleur hebben. Wat voorkomt dus dat die wolken zoals zij deze ene kleur krijgen bij zonsopkomst, vele kleuren krijgen, hoewel zij niet het vermogen van een spiegel hebben?

[5,9] Zojuist, zegt hij, schaarde jij onder de bewijzen dat een regenboog altijd tegenover de zon in het leven geroepen wordt, omdat zelfs niet door een spiegel een beeld wordt weergegeven tenzij als het tegenover het object staat. Dit hebben wij, zegt hij, gemeen: want zoals tegenover een spiegel dat gezet moet worden waarvan hij het beeld naar het object zelf overbrengt, zo moet de zon in de juiste positie gebracht worden om dit te bereiken dat de wolken kleur krijgen; niet bereikt hij hetzelfde effect, waarvandaan hij ook maar zijn licht heeft verspreid, en om dit te bereiken moeten de stralen in de juiste hoek treffen.”

[5,10] Dit wordt gezegd door hen die willen dat wolken schijnen te verkleuren. Posidonius en zij die meenden dat zo'n aanblik tot stand gebracht wordt op de wijze van een spiegel, antwoorden het volgende: “Als er enige kleur in een regenboog zou zijn, dan zou die blijven en des te duidelijker gezien worden naarmate die van dichterbij gezien werd; nu verdwijnt het beeld van de regenboog, dat uit de verte duidelijk is, wanneer je in de buurt bent gekomen.”

[5,11] Met deze tegenwerping ben ik het niet eens, hoewel ik de mening zelf goedkeur. Waarom? Ik zal het zeggen: omdat de wolk wel verkleurt, maar wel zo dat zijn kleur niet van alle kanten duidelijk wordt (want hij is zelf ook niet van alle kanten zichtbaar, want niemand ziet een wolk juist waarin hij zit); waarom is het dus wonderlijk als zijn kleur niet door hem gezien wordt door wie de wolk zelf niet gezien wordt? Maar toch is die wolk zelf er wel ook als hij niet gezien wordt; dus is die kleur er ook. Zo is het geen bewijs daarvoor dat de kleur niet bestaat omdat hij ophoudt duidelijk te zijn voor wie naderen. Hetzelfde gebeurt immers in de wolken zelf en niet zijn ze daarom onwerkelijk, omdat ze niet gezien worden.

[5,12] "Praeterea, cum dicitur tibi nubem sole suffectam¹, non dicitur tibi colorem illum inustum² esse uelut duro corpori et stabili ac manenti, sed ut fluido et uago et nihil amplius quam breuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo³ uim suam ostendunt: purpuram Tyriam, quo melior est saturiorque⁴, eo altius⁵ oportet teneas, ut fulgorem suum intendat⁶. Non tamen ideo non habet colorem illa, quia, quem optimum habet, non quomodocumque⁷ explicatur ostendit."

[5,13] In eadem sententia sum qua Posidonius, ut arcum iudicem fieri nube formata in modum concaui speculi et rotundi, cui forma sit partis e pila⁸ secta. Hoc probari, nisi geometrae adiuerint, non potest, qui argumentis nihil dubii relinquentibus docent solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim ommia ad uerum specula respondent.

[5,14] Sunt, quae uidere extimescas (tantam deformitatem corrupta facie uisientium reddunt⁹, seruata similitudine in peius); sunt, quae cum uideris, placere tibi uires tuae possint (in tantum lacerti crescunt et totius corporis super humanam magnitudinem habitus augetur); sunt, quae dextras facies ostendant, sunt, quae sinistras, sunt, quae detorqueant¹⁰ et uertant: quid ergo mirum est eiusmodi speculum in nube quoque fieri, quo solis species uitiosa reddatur?

Caput 6 De grootte van de regenboog en van de zon

[6,1] Inter cetera argumenta et hoc erit, quod numquam maior arcus dimidio¹¹ circulo apparet et quod eo minor est, quo altior sol...

[6,2] Quare tamen, si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, ut maiora multo, quae uidit, ostendat et in portentuosam¹² magnitudinem augeat formas, alicuius inuicem¹³ talis, ut minuat.

¹ sufficere 5	kleuren
² inurere 3	inbranden
³ ex intervallo	na geruime tijd
⁴ satur	sterk
⁵ altius <i>adv.</i>	hoger (in het licht)
⁶ intendere 3	vermeerderen, vergroten
⁷ quomodocumque	hoe dan ook, afhankelijk van hoe
⁸ pila	bal
⁹ <i>sc. specula; lachspiegels</i>	
¹⁰ detorquere 2	vervormen
¹¹ dimidius	half
¹² portentuosus	huiveringwekkend, onnatuurlijk
¹³ inuicem	daarentegen

[5,12] “Bovendien, wanneer tegen jou gezegd wordt dat een wolk door de zon gekleurd is, dan wordt niet tegen jou gezegd dat die kleur ingebrand is als in een hard en onveranderlijk en blijvend lichaam, maar in een als het ware vloeibaar en onbestendig lichaam en een lichaam dat slechts een kortstondige aanblik ontvangt. Er zijn ook sommige kleuren die na een tijd hun eigen kleur tonen: je moet Tyrisch purper naarmate het beter en sterker is, des te hoger in het licht houden om haar karakteristieke glans te vergroten. Niet evenwel heeft die wolk daarom geen kleur, omdat die wolk die kleur die hij als beste heeft niet altijd laat zien hoe hij zich ook ontplooit.

[5,13] Ik heb dezelfde mening als Posidonius zodat ik meen dat een regenboog ontstaat, wanneer een wolk zich geformeerd heeft als holle en ronde spiegel die de vorm heeft van een deel van een in stukken gesneden bal. Dit kan niet bewezen worden tenzij meetkundigen helpen, die met bewijzen die geen enkele twijfel achterlaten, tonen dat dat een beeld van de zon is, maar niet een identiek beeld. Want spiegels komen niet in alles overeen met de waarheid.

[5,14] Er zijn beelden waarvan je erg bang wordt die te zien (zo’n grote misvormdheid laten ze zien, doordat het gelaat van de kijkers aangetast is; de gelijkenis is er nog wel, maar ze zijn lelijker; wanneer je sommige gezien hebt, dan kun je blij zijn met je eigen krachten (zo groot worden hun armen en de gestalte van hun hele lichaam overtreft de grootte van een mens); er zijn er die hun gelaat van rechts tonen, er zijn er die dat van links tonen, er zijn er die het misvormen en veranderen. Waarom is het dan wonderlijk dat zo’n spiegel ook in een wolk ontstaat waardoor een gebrekkig uiterlijk van de zon wordt weergegeven?

Hoofdstuk 6 De grootte van de zon en de regenboog

[6,1] Onder de overige bewijzen zal ook dit zijn dat er nooit een regenboog groter dan de helft van een cirkel verschijnt en dat hij des te kleiner is naarmate de zon hoger is.

[6,2] Waarom toch, als de regenboog een beeld van de zon is, verschijnt hij veel groter dan de zon zelf? Omdat van de ene spiegel de natuur zo is dat hij de dingen die hij gezien heeft veel groter toont en de gedaantes vergroot tot een wanstaltige grootte en van een andere daarentegen zo dat hij verkleint.

[6,3] Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices enim fortasse, unde sit illi color uarius: unde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum¹ autem quam solis est, a quo cum tu quoque fatearis illi colorem dari, sequitur, ut et detur forma. Denique inter me teque conuenit colores illos, quibus caeli regio depingitur, a sole esse; illud unum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego uideri; qui siue est, siue uidetur, a sole est. Tu non expedies², quare color ille subito desinat, cum omnes fulgores³ paulatim discutiantur.

[6,4] Pro⁴ me est et repentina eius facies et repentinus interitus: proprium enim hoc speculi est, in quo non per partes struitur quod apparet, sed statim totum fit; aequo cito omnis imago aboletur⁵ in illo quam ponitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda uel remouenda opus est quam ostendi et abduci. Non est ergo propria in ista nube substantia, nec corpus est sed mendacium et sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius uarietas interibit.

[6,5] At maior aliquanto est arcus quam sol. Dixi modo fieri specula, quae multiplicent omne corpus, quod imitantur. Illud adiciam, omnia per aquam uidentibus longe esse maiora: litterae quamuis minutae et obscurae per uitream⁶ pilam aqua plenam⁷ maiores clarioresque cernuntur; poma formosiora quam sunt uidentur, si innatant uitro. Sidera ampliora per nubem aspicienti uidentur, quia acies nostra in umido labitur nec apprehendere quod uult fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum⁸ impleueris aqua et in id conieceris anulum: nam cum in ipso fundo anulus iaceat, facies eius in summa aqua redditur.

[6,6] Quicquid uidetur per umorem, longe amplius uero est: quid mirum maiorem reddi imaginem solis, quae in nube umida uisitur, cum ex duabus causis hoc accidat? Quia in nube est aliquid uitro simile, quod potest perlucere, est aliquid et aquae, quam, etiamsi nondum habet, iam parat, id est similis eius natura est, in quam ex sua uertatur.

¹ *vul aan aliud*

² expedire

verklaren

³ fulgor

glans, bliksem, (weer)licht

⁴ *pro + abl.*

ten gunste van

⁵ abolere 2

vernietigen

⁶ vitreus

glazen

⁷ *abl. + plenus*

vol van

⁸ poculum

beker

[6,3] Zeg mij dit, waarom een gestalte de vorm van een cirkel aanneemt, als het niet de reflectie van een cirkel is? Je zult immers misschien zeggen 'door die bron waarvandaan zij die bonte kleur krijgt': de oorsprong van zo'n vorm zul jij alleen maar geven, als jij een voorbeeld geeft waarnaar het gevormd wordt. Er is alleen de gedaante van de zon waarvan het gevolg is - je geeft namelijk ook toe dat door die zon daaraan kleur gegeven wordt- dat door de zon ook de vorm verleend wordt. Kortom, jij en ik zijn het eens dat die kleuren waarmee het gebied van de hemel gekleurd wordt, van de zon komen; alleen over het volgende zijn we het niet eens: jij zegt dat dat kleur is, ik dat het kleur schijnt te zijn; maar die kleur, of het nu een kleur is of schijnt te zijn, komt van de zon. Jij zult niet verklaren waarom die kleur plotseling ophoudt, terwijl toch alle lichten langzaam beëindigd worden.

[6,4] In mijn voordeel spreken haar plotselinge verschijning en plotselinge verscheiden: dit is een kenmerk van een spiegel, waarin niet in delen wat verschijnt, wordt opgebouwd, maar waarin dat onmiddellijk in zijn geheel tot stand komt; even snel verdwijnt ieder beeld daarin als dat het daarin neergezet wordt. Er is immers niets anders nodig om dat tot stand te brengen of te verwijderen dan dat het getoond wordt of verwijderd wordt. Er is dus in die wolk geen eigen substantie, het is geen lichaam, maar een illusie en een gelijkenis zonder realiteit. Wil jij weten dat dat zo is? De regenboog zal ophouden als je de zon bedekt hebt. Zet voor de zon, zo zeg ik, een andere wolk en de bontheid van de regenboog zal verdwijnen.

[6,5] Een regenboog is heel wat groter dan de zon. Zojuist heb ik gezegd dat er spiegels gemaakt worden die ieder lichaam vergroten dat ze nabootsen. Ik zal dit eraan toevoegen, dat alles voor wie door water heen kijkt veel groter is: letters hoe klein en onduidelijk ook worden door een glazen bol vol met water groter en duidelijker gezien; appels ziet men als mooier dan ze zijn, als ze in glas drijven. Wanneer men naar de sterren kijkt, ziet men ze door een wolk groter, omdat onze blik in het vochtige glijdt en niets wat zij wil stevig kan grijpen. En dit zal duidelijk worden, als je een beker met water gevuld zult hebben en hierin een ring werpt; want hoewel hij op de bodem zelf ligt, wordt zijn vorm aan de bovenkant van het water weergegeven.

[6,6] Al wat men door vocht heen ziet, is veel omvangrijker dan de realiteit. Waarom is het dan raar dat een beeld van de zon dat in een vochtige wolk wordt gezien groter wordt weergegeven, aangezien dit door twee oorzaken gebeurt? Omdat in een wolk iets is dat gelijk aan glas is, dat licht kan doorlaten en omdat er ook enig water is, dat die wolk, ook al heeft hij het nog niet, bezig is te verwerven, dat wil zeggen: zijn natuur is gelijk aan die waarin hij vanuit zijn eigen natuur verandert.

Caput 7 Reflectie in glas

[7,1] 'Quoniam', inquit, 'uitri fecisti mentionem, ex hoc ipso argumentum contra te sumam. Virgula¹ solet fieri uitrea, striata² uel pluribus angulis in modum clauae³ torosa⁴: haec si in transuersum⁵ solem accipit, colorem talem, qualis in arcu uideri solet, reddit, ut scias non imaginem hic solis esse sed coloris imitationem ex repercussu⁶'.

[7,2] Primum in hoc argumento multa pro me sunt: quod apparet a sole fieri; quod apparet leue quiddam esse debere et simile speculo, quod solem repercutiat; deinde quod apparet non fieri ullum colorem sed speciem falsi coloris, qualem, ut dixi, columbarum ceruix et sumit et ponit⁷, utcumque deflectitur. Hoc autem et in speculo est, cui nullus inditur⁸ color, sed simulatio quaedam coloris alieni.

[7,3] Unum hoc tantum mihi soluendum⁹ est, quod non uisitur in ista uirgula solis imago; cuius bene exprimendae capax¹⁰ non est: ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia et ad hoc habilis¹¹, sed non potest, quia enormiter¹² facta est. Si apta fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset in se toros¹³. Quae quia discernuntur inter se nec satis in uicem¹⁴ speculi nitent, incohant¹⁵ tantum imagines nec exprimunt et ob ipsam uiciniam¹⁶ turbant et in speciem coloris unius adducunt.

Caput 8 De halve cirkel van de regenboog

[8,1] At quare arcus non implet orbem, sed pars dimidia eius uidetur, cum plurimum porrigitur¹⁷ incuruaturque? Quidam ita opinantur: "Sol, cum sit multo altior nubibus, a superiore illas tantum percutit parte; sequitur, ut inferior pars

¹ virgula	takje, stokje
² striatus	geribbeld, met groeven
³ clava	knuppel
⁴ torosus	knoestig
⁵ in transversum	schuin, dwars
⁶ repercussus 4	weerkaatsing
⁷ ponere 3	verliezen
⁸ indere 3	geven
⁹ solvere	verklaren
¹⁰ capax + gen.	geschikt
¹¹ habilis	geschikt, deugdelijk
¹² enormiter	onregelmatig
¹³ torus	verdikking
¹⁴ in uicem + gen.	op de manier van
¹⁵ incohare	beginnen
¹⁶ uicinia	buurt, overeenkomst
¹⁷ porrigi	zich uitstrekken

Hoofdstuk 7 Reflectie in glas

[7,1] Hij zegt: “Omdat je gesproken hebt van glas, zal ik juist hieruit een bewijs tegen jou putten. Vaak wordt een glazen staafje gemaakt dat geribbeld is of met meer kartels zoals een knoestige knuppel: als deze van opzij zonlicht vangt, dan weerkaatst het zo’n licht als in een regenboog vaak te zien is, zodat je weet dat hier niet het beeld van de zon is, maar een nabootsing van kleur door reflectie.”

[7,2] Op de eerste plaats zitten in dit argument veel punten die voor mij spreken: het is duidelijk dat dit door de zon gebeurt; en het is duidelijk dat er iets glads moet zijn dat ook op een spiegel lijkt, omdat het de zon reflecteert; vervolgens is het duidelijk dat er geen kleur ontstaat, maar dat er sprake is van de verschijning van een bedrieglijke kleur zoals, naar ik gezegd heb, de nek van duiven zowel kleur krijgt als ook verliest, afhankelijk van hoe het licht wordt afgebogen. Dit gebeurt echter ook in een spiegel, waaraan geen kleur wordt gegeven, maar wel een zekere nabootsing van de kleur van iets anders.

[7,3] Slechts dit ene moet dor mij verklaard worden, dat in dat staafje niet het beeld van de zon gezien wordt; dat staafje is niet geschikt om dat beeld goed weer te geven; zo probeert het wel het beeld weer te geven, omdat het gladde materie is dat ook hiervoor geschikt is, maar het kan het niet, omdat het onregelmatig gemaakt is. Als het daartoe geschikt gemaakt zou zijn, zou het even zoveel zonnen weergeven als het verdikkingen in zich gehad zou hebben. Omdat zij onderling gescheiden worden en niet voldoende als een spiegel schitteren, beginnen ze slechts aan de beelden en geven ze die niet weer en vertroebelen ze die wegens juist hun nabijheid en brengen ze die tot de verschijning van maar één kleur.

Hoofdstuk 8 De halve cirkel van de regenboog

[8,1] Maar waarom maakt een regenboog geen volle cirkel, maar wordt daarvan de helft gezien, wanneer die zich zeer ver uitstrekt en zich over een zeer grote afstand kromt? Sommigen zijn de volgende mening toegedaan: “Omdat de zon veel hoger is dan de wolken, treft hij hen slechts aan de bovenkant; er volgt dat de onderkant van hen niet door licht gekleurd

earum non tingatur lumine: ergo cum ab una parte solem accipiant, unam eius partem imitantur, quae numquam dimidia¹ maior est."

[8,2] Hoc argumentum parum potens est. Quare? Quia, quamuis sol ex superiore parte sit, totam tamen percutit nubem, ergo et tingit. Quidni? cum radios transmittere soleat et omnem densitatem² perrumpere. Deinde contrariam rem proposito³ suo dicunt. Nam si superior est sol et ideo superiori tantum parti nubium affunditur, numquam terra tenuis⁴ descendet arcus: atqui usque in humum demittitur.

[8,3] Praeterea numquam non contra solem arcus est; nihil autem ad rem pertinet, supra infraue sit, quia totum quod contra est latus uerberatur⁵. Deinde aliquando arcum et occidens facit; tum certe ex inferiore parte nubes ferit terris propinquus: atqui et tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili et sordido⁶ accipiant.

[8,4] Nostri, qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen uolunt reddi, nubem cauam faciunt et sectae⁷ pilae partem, quae non potest totum orbem reddere, quia ipsa pars orbis est. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, et in semiorbe⁸ nihil prohibet totam aspici pilam.

[8,5] Etiamnunc diximus circulos apparere soli lunaeque in similitudinem arcus circumdatos: quare ille circulus iungitur, in arcu numquam? Deinde quare semper concauae nubes solem accipiunt, non aliquando planae et tumentes?

[8,6] Aristoteles ait post autumnale aequinoctium qualibet hora diei arcum fieri, aestate non fieri nisi aut incipiente aut inclinato⁹ die. Cuius rei causa manifesta est: primum, quia media diei parte sol calidissimus nubes euincit nec potest imaginem suam ab his recipere quas scindit; at matutino¹⁰ tempore aut uergens¹¹ in occasum minus habet uirium, ideo a nubibus sustineri et reperi potest.

¹ *sc. parte*

² *densitas*

³ *propositum*

⁴ *abl. + tenuis*

⁵ *uerberare*

⁶ *sordidus*

⁷ *secare*

⁸ *semiorbis*

⁹ *inclinari*

¹⁰ *matutinus*

¹¹ *vergere 3*

dichtheid

hoofdgedachte

tot aan

slaan, treffen, geselen

smerig, verachtelijk, laag

in stukken snijden

halve cirkel

ten einde lopen

ochtend-

neigen

wordt; dus omdat ze slechts van één kant het zonlicht krijgen, bootsen ze één kant van de zon na, die nooit groter is dan de zon.”

[8,2] Dit bewijs is te zwak. Waarom? Omdat de zon, ook al staat die hoger, toch de hele wolk treft, dus ook kleurt. Natuurlijk! Want ze is gewoon de stralen door te sturen en heel de dichtheid te doorbreken. Verder zeggen ze iets dat hun hoofdgedachte tegenspreekt. Want als de zon hoger is en daarom zich slechts op de bovenkant van de wolken uitstort, zal de regenboog nooit tot de aarde afdalen, maar toch wordt hij tot aan de grond naar beneden gestuurd.

[8,3] Bovendien staat een regenboog nooit niet tegenover de zon; het heeft helemaal niet ermee te maken of hij boven of onder is, omdat de hele zijde die er tegenover staat, getroffen wordt. Verder creëert ook de ondergaande zon wel eens een regenboog. Dan treft hij, terwijl hij dichtbij de aarde staat, in ieder geval de wolken aan de onderkant, maar toch is de regenboog ook dan de helft van de zon, ook al ontvangen de wolken de zon van een nederige en lage positie.

[8,4] De onzen, de stoïcijnen, die willen dat in een wolk zo zoals in een spiegel licht wordt weerkaatst, veronderstellen een holle wolk en een deel van een in stukken gesneden bal, dat niet in staat is de hele cirkel weer te geven, omdat het zelf een deel van een cirkel is. Ik sluit me bij die gedachte aan, maar ik ben het niet eens met het bewijs. Want als in een holle spiegel de totale vorm van een er tegenover gestelde cirkel weergegeven wordt, dan staat ook in geval van een halve spiegelcirkel niets in de weg dat een hele bol gezien wordt.

[8,5] Ook hebben we nu nog gezegd dat er cirkels duidelijk rond de zon en de maan gelegd zijn die op een regenboog lijken. Waarom wordt die cirkel wel gesloten en de regenboog nooit? Verder, waarom nemen altijd holle wolken het zonlicht op en niet vlakke of gezwollen?

[8,6] Aristoteles zegt dat na de winternachtevening op welk uur ook een regenboog ontstaat en dat dat niet in de zomer gebeurt, tenzij wanneer de dag begint of ten einde neigt. De reden hiervan is duidelijk. Op de eerste plaats, midden op de dag overwint de zeer hete zon de wolken en kan hij niet van die wolken, die hij splijt, zijn eigen beeld terugkrijgen; maar in de ochtend of wanneer de zon naar de kim neigt, heeft de zon minder kracht en daarom kan de zon door de wolken verdragen en teruggekaatst worden.

[8,7] Deinde cum arcum facere non soleat nisi aduersus his, in quibus facit nubibus, cum breuiores dies sunt, semper obliquus est: itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire¹ possit. At temporibus aestiuus super nostrum uerticem² fertur: itaque medio die excelsissimus terras rectiore aspicit linea, quam ut ullis nubibus possit occurrere'; omnes enim sub se tunc habet.

[8,8] Ut ait Vergilius noster: "et bibit ingens arcus"³, cum aduentat imber; sed non easdem, undecumque apparuit, minas affert: a meridie ortus magnam uim aquarum uehet (uinci enim nubes non potuerunt ualentissimo sole, tantum illis est uirium); si circa occasum refulsit, rorabit⁴ et leuiter impluet; si ab ortu circa⁵ surrexit, serena promittit.

Caput 9 Strepen

[9,1] Nunc de uirgis⁶ dicendum est, quas non minus pictas uariasque aequae pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operae consumendum est, quia uirgae nihil aliud sunt quam imperfecti arcus. Nam facies illis est quidem picta, sed nihil curuati habens: in rectum iacent.

[9,2] Fiunt autem iuxta solem fere in nube umida et iam se spargente⁷. Itaque idem est in illis qui in arcu color; tantum figura mutatur, quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

Caput 10 Coronae

[10,1] Similis uarietas in coronis⁸ est; sed hoc differunt⁹, quod coronae ubique fiunt, ubicumque sidus¹⁰ est, arcus non nisi contra solem, uirgae non nisi in uicinia solis. Possum et hoc modo differentiam omnium reddere: coronam si diuiseris, arcus erit; si direxeris, uirga. In omnibus color multiplex, ex caeruleo fuluoque uarius. Virgae soli tantum adiacent¹¹, arcus solares lunaresque sunt, coronae omnium siderum.

¹ ferire treffen

² vertex kruin

³ *Georgica I.380*

⁴ rorare druipen, vochtig zijn

⁵ = circa-ve

⁶ vriga tak, gekleurde streep

⁷ se spargere zich uitstrooien

⁸ *De corona is de hete atmosfeer rondom de zon en andere sterren die zich uitstrekt over miljoenen kilometers.*

Zij is normaliter niet zichtbaar, maar wel tijdens een volledige zonsverduistering of met behulp van een coronagraaf. Zij is dan als een lichtkrans waarneembaar.

⁹ differre + abl. verschillen in

¹⁰ sidus ster, planeet

¹¹ adiacere 2 grenzen aan

[8,7] Verder, omdat hij geen boog pleegt te maken tenzij hij tegenover die wolken staat waarin hij de boog creëert, staat hij altijd schuin op die wolken wanneer de dagen korter zijn. Dus op ieder deel van de dag, ook wanneer hij op zijn hoogste punt staat, heeft hij enige wolken die hij van de andere kant kan treffen. Maar in de zomertijd begeeft hij zich boven onze kruin en zo op zijn hoogste punt op het midden van de dag aanschouwt hij de aarde in een te rechte lijn om enige wolken te ontmoeten; hij heeft alle dan immers onder zich.

[8,8] Zoals onze Vergilius zegt: “en een geweldige regenboog drinkt”, wanneer de regen hem bereikt, maar afhankelijk van de kant waarvan die verschenen is, brengt hij niet dezelfde dreigementen; als hij in het zuiden is ontstaan, zal hij een grote hoeveelheid water brengen (want de wolken hebben niet overwonnen kunnen worden, hoewel de zon zeer sterk is, zoveel kracht hebben die), maar als hij in het oosten gestraald heeft, dan zal het vochtig zijn en licht regenen; als hij zich in het oosten heeft verheven of daaromtrent, belooft hij helder weer.

Hoofdstuk 9 Strepen

[9,1] Nu moet er over strepen gesproken worden, die niet minder gekleurd en bont door ons evenzeer gewoon zijn als tekenen van regenbuien opgevat te worden. Men moet hier niet veel energie in stoppen, omdat strepen niets anders zijn dan onvoltooide bogen. Want hun voorkomen is wel gekleurd, maar dat zonder dat die iets van een kromming heeft. Ze liggen horizontaal.

[9,2] Ze ontstaan echter naast de zon gewoonlijk in een vochtige wolk die zich al uitstrooit. Dus in die strepen zit dezelfde kleur als in een boog; slechts de vorm verandert, omdat ook die van de wolken waarin die strepen zich uitstrekken, anders is.

Hoofdstuk 10 Coronae

[10,1] Een gelijke bontheid zit in coronae, maar ze verschillen in dit aspect, dat coronae overal ontstaan, waar ook een ster is, een regenboog slechts tegenover de zon, strepen slechts in de buurt van de zon. Ik kan ook op de volgende wijze het verschil van alle weergeven: als je een corona verdeelt, zal die een boog zijn; als je hem recht maakt, een streep. In alle zit een veelvoudige kleur, verschillend van blauw en goudgeel. Strepen liggen slechts bij de zon, regenbogen behoren tot de zon en de maan, coronae zijn van alle sterren.

Caput 11 Parhelia

[11,1] Aliud quoque uirgarum genus apparet, cum radii per angusta foramina¹ nubium tenues et intenti² distantesque inter se diriguntur³: et ipsi signa imbrium sunt.

[11,2] Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid uocem imagines solis? Historici⁴ soles uocant et binos ternosque apparuisse memoriae tradunt; Graeci parhelia⁵ appellant, quia in propinquo fere a sole uisuntur aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur sed magnitudinem eius figuramque: ceterum nihil habent ardoris hebetes⁶ et languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Vergilius, qui dubitauit de nomine, deinde id, de quo dubitauerat, posuit?

"Et quo te nomine dicam, Rhaetica⁷? Nec cellis⁸ ideo contende Falernis."⁹

Nihil ergo prohibet illas parhelia uocari.

[11,3] Sunt autem imagines solis in nube spissa et incurua¹⁰ in modum speculi. Quidam parhelion ita definiunt: nubes rotunda et splendida similisque soli. Sequitur enim illum nec umquam longius relinquitur, quam fuit, cum apparuit. Num quis¹¹ nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte aut placido lacu uidit? Non, ut puto. Atqui tam in sublimi¹² facies eius quam inter nos potest reddi, si modo idonea est materia, quae reddat.

Caput 12 Zonsverduistering

[12,1] Quotiens defectionem¹³ solis uolumus deprehendere¹⁴, ponimus pelues¹⁵, quas aut oleo aut pice implemus, quia pinguis¹⁶ umor minus facile turbatur et ideo quas recipit imagines seruat; apparere autem imagines non possunt nisi in liquido et immoto. Tunc solemus notare¹⁷, quemadmodum luna soli se opponat et illum tanto maiorem obiecto corpore abscondat, modo ex

¹ foramen	gat
² intentus	fel, hevig
³ dirigi 3	zich uitstrekken
⁴ historicus	geschiedschrijver
⁵ parhelion	bijzon
⁶ hebes	zwak
⁷ sc. uua (druif)	
⁸ cella	voorraadkamer, cantina
⁹ Verg. Georg. II. 95/6	
¹⁰ incurvus	gebogen
¹¹ = aliquis	
¹² sublimis	verheven
¹³ defectio	zonsverduistering
¹⁴ deprehendere 3	waarnemen
¹⁵ pelvis	bekken
¹⁶ pinguis adi.	vet
¹⁷ notare	waarnemen

Hoofdstuk 11 Parhelia

[11,1] Er verschijnt ook een ander soort strepen, wanneer stralen door smalle gaten in de wolken langgestrekt en hevig en uit elkaar staand zich uitstrekken. Ook zijzelf zijn tekenen van regenbuien.

[11,2] Hoe moet ik me hier opstellen? Hoe moet ik de beelden van de zon noemen? Historici noemen het zonnen en leveren over dat er telkens twee en drie verschenen zijn. De Grieken noemen het parhelia, ofwel bijzonnen omdat ze gewoonlijk in de nabijheid van de zon gezien worden of omdat ze een gelijkenis met de zon bereiken. Ze bootsen die namelijk niet helemaal na, maar wel zijn grootte en vorm: maar ze zijn mat en zwak en hebben geen hitte. Welke naam geven we die? Of doe ik wat Vergilius doet, die over de naam getwijfeld heeft en daarna die naam waarover hij getwijfeld had, gegeven heeft? “En Rhaetische druif, met welke naam moet ik jou noemen? En daarom moet je niet met de Falernische cantinae concurreren.” Niets staat het dus in de weg dat ze parhelia genoemd worden.

[11,3] Er zijn echter beelden van de zon in een dichte en gebogen wolk op de wijze van een spiegel. Sommigen definiëren een parhelion als volgt: een ronde en schitterende wolk die op een zon lijkt. Hij volgt de zon namelijk en blijft nooit verder achter bij de zon dan waar hij was toen hij verscheen. Toch niemand van ons verbaast zich als hij de beeltenis van de zon in een bron of kalm meer gezien heeft? Nee, naar ik meen. Maar toch kan evenzeer de vorm van de zon daarboven als te midden van ons weergegeven worden als de materie geschikt is om het weer te geven.

Hoofdstuk 12 Zonsverduistering

[12,1] Zo dikwijls als wij een zonsverduistering willen waarnemen, plaatsen wij bekkens, die wij met olie of pek vullen, omdat vet vocht minder makkelijk vertroebeld wordt en daarom de beelden die het krijgt, bewaart. De beelden kunnen echter niet verschijnen tenzij in iets vochtigs en onbewegelijks. Dan nemen wij gewoonlijk waar hoe de maan in de weg van de zon gaat staan en die verbergt hoewel de zon zoveel groter is door haar lichaam ervoor te

parte, si ita competit¹, ut in latus eius incurreret, modo totum; haec dicitur perfecta defectio, quae stellas quoque ostendit et intercipit lucem, tunc scilicet cum uterque orbis sub eodem libramento² stetit.

[12,2] Quemadmodum ergo utriusque imago in terris aspici potest, ita in aere, cum sic coactus aer et limpidus³ constitit, ut faciem solis acciperet. Quam et aliae nubes accipiunt sed transmittunt, si aut mobiles sunt aut rariae aut sordidae: mobiles enim spargunt illam; rariae emittunt; sordidae turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

Caput 13 Twee parhelia

[13,1] Solent et bina fieri parhelia eadem ratione. Quid enim impedit⁴, quominus tot sint, quot nubes fuerint aptae ad exhibendam solis effigiem? Quidam in illa sententia sunt, quotiens duo simulacra talia existunt, ut iudicent in illis alteram solis imaginem esse, alteram imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, ut alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, et una imago a uero est, ceterae imaginum effigies sunt; nihil enim refert⁵, quid sit quod speculo ostendatur: quicquid uidet, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si sic nubes fors aliqua disposuit, ut inter se conspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit.

[13,2] Debent autem hae nubes, quae hoc praestant, densae esse, leues, splendidae, planae, naturae solidae⁶. Ob hoc omnia eiusmodi simulacra candida sunt, et similia lunaribus circulis, quia ex percussu⁷ oblique accepto sole resplendent: nam si infra solem nubes fuerit et propior, ab eo dissipatur⁸; longe autem posita radios non remittet nec imaginem efficiet. <quare?> Quia apud nos quoque specula, cum procul a nobis abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet usque ad nos recursum⁹.

[13,3] Pluuiarum autem et hi soles (utar enim historica lingua) indicia sunt, utique¹⁰ si a parte austri constiterunt, unde maxime nubes ingrauescunt; cum utrimque solem cinxit talis effigies, tempestas, si Arato credimus, surgit.

¹ competit ut + <i>coni.</i>	het gebeurt dat
² libramentum	horizontaal vlak, rechte lijn
³ limpidus	helder
⁴ impedire quominus + <i>coni.</i>	verhinderen dat
⁵ refert	het doet ertoe
⁶ solidus	massief
⁷ percussus	het slaan, stoot, slag
⁸ dissipare	uiteenstrooien, verspreiden
⁹ recursus	terugkeer, terugloop
¹⁰ utique	vooral

plaatsen, nu eens voor een deel als het zo gebeurt dat zij op de zijkant van de zon toesnelt, dan weer geheel; dit heet volkomen zonsverduistering, die ook sterren zichtbaar maakt en het licht onderschept, dan is namelijk ieder van beide cirkels in dezelfde lijn gaan staan.

[12,2] Zoals dus van ieder van beide de gestalte op aarde aanschouwd kan worden, zo kan dat ook in de lucht, wanneer de lucht zo opeengedrongen en helder tot stilstand is gekomen, dat hij de vorm van de zon aanneemt. Ook andere wolken ontvangen deze, maar laten die passeren, als zij of bewegelijk zijn of niet dicht qua deeltjes of onbeduidend: als ze bewegelijk zijn, dan verstrooien ze dat beeld; als de wolken niet geconcentreerd zijn, laten ze het beeld weggaan; als ze vuil en misvormd zijn, nemen ze die vorm niet waar zoals bij ons bevlekte voorwerpen geen beeld weergeven.

Hoofdstuk 13 Twee parhelia

[13,1] Ook ontstaan telkens twee parhelia gewoonlijk op dezelfde wijze. Wat verhindert immers dat het er zoveel zijn als er wel geschikte wolken zijn om het beeld van de zon te tonen? Sommigen zijn die mening toegedaan telkens als er twee zulke beelden ontstaan, dat ze menen dat daarin het ene het beeld van de zon is en het andere een beeld van het beeld van de zon. Want wanneer ook bij ons meer spiegels zo uit elkaar geplaatst zijn, dat de een de ander ziet, worden alle spiegels gevuld en één beeld stamt van het origineel, de overige zijn kopieën daarvan; want het maakt helemaal niet uit wat het is dat door een spiegel getoond wordt: al wat hij ziet, geeft hij weer. Zo geeft ook daarboven als misschien een lot de wolken zo uit elkaar heeft geplaatst dat zij elkaar zien, de ene wolk het beeld van de zon weer, en de andere het beeld van het beeld.

[13,2] Deze wolken die dit tonen, moeten echter geconcentreerd zijn, glad, schitterend, vlak, van een massieve aard. Hierom zijn al dergelijke beelden schitterend en lijken ze maancirkels, omdat zij stralen door weerkaatsing, doordat ze van opzij het zonlicht hebben opgevangen. Want stel dat de wolk onder de zon is en dichterbij, dan wordt die door die zon verstrooid; maar wanneer die wolk ver weg is geplaatst, dan zal hij de stralen niet reflecteren en geen beeld tot stand brengen. <Waarom?> Omdat ook bij ons spiegels, wanneer ze ver van ons weggehaald zijn, geen gedaante weerkaatsen, omdat onze blik het niet helemaal tot ons terug redt.

Caput 14 Andere vuren

[14,1] Tempus est alios quoque ignes percurrere, quorum diuersae figurae sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, hi nonnumquam fixi et haerentes, nonnumquam uolubiles¹. Horum plura genera conspiciuntur: sunt bothyni², cum uelut corona cingente introrsus ingens caeli recessus³ est similis effossae in orbem specus⁴; sunt pithiae⁵, cum magnitudo uasti rotundique ignis dolio⁶ similis uel fertur⁷ uel uno loco flagrat; sunt chasmata⁸, cum aliquod spatium caeli desedit⁹ et flammam uelut dehiscens¹⁰ in abdito ostentat.

[14,2] Colores quoque horum omnium plurimi sunt: quidam ruboris acerrimi, quidam euanidae¹¹ ac leuis flammae, quidam candidae lucis, quidam micantes, quidam aequaliter et sine eruptionibus aut radiis fului; uidemus ergo "stellarum longos a tergo albescere tractus¹²".

[14,3] Hae uelut stellae exiliunt et transuolant uidenturque longum ignem porrigere¹³ propter immensam celeritatem, cum acies nostra non discernat transitum eorum, sed, quacumque cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta est enim uelocitas motus, ut partes eius non dispiciantur, summa¹⁴ prendatur: intellegimus magis qua ierit stella quam qua eat.

[14,4] Itaque uelut igne continuo totum iter signat, quia uisus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed uidet simul et unde exiluerit et quo peruenerit. Quod fit in fulmine: longus nobis uidetur ignis eius, quia cito spatium suum transilit, et oculis nostris occurrit uniuersum per quod deiectus est; at ille non est extenti¹⁵ corporis per omne, qua uenit. Neque enim tam longa et extenuata¹⁶ in impetum¹⁷ ualent¹⁸.

¹ volubilis	veranderlijk
² bothynus	komeet
³ recessus 4	inham, holte
⁴ specus f.	grot
⁵ pithias: <i>een soort komeet</i>	
⁶ dolium	wijnvat
⁷ ferri	zich haasten, storten, ijlen
⁸ chasma, -atis n	spleet, kloof
⁹ desiderare 3	neerzinken
¹⁰ dehiscere 3	openbarsten, gapen
¹¹ euanidus	verdwijnd, zwak
¹² tractus 4	baan
¹³ porrigere 3	uitspreiden, uitbreiden
¹⁴ summa	totaliteit
¹⁵ extentus	uitgestrekt
¹⁶ extenuatus	verdund, uitgespreid
¹⁷ impetus 4	snelheid
¹⁸ valere in impetum	slagkracht hebben

Hoofdstuk 14 Andere vuren

[14,1] Het is tijd ook andere vuren snel te behandelen, waarvan de vormen verschillen. Soms schiet een ster weg, soms zijn er kometen; zij zitten soms vastgehecht en laten niet los, soms zijn ze veranderlijk. Hiervan worden vele soorten gezien: het zijn bothyni, wanneer als het ware een krans er omheen ligt en daarbinnen een geweldige hemelholte is die op een grot lijkt die cirkelvormig is uitgegraven; het zijn pithiae, wanneer de grootte van het geweldige en ronde vuur dat op een wijnvat lijkt hetzij zich voortbeweegt hetzij op één plaats brandt; het zijn chasmata, wanneer een strook in de hemel is weggezakt en als het ware openbarstend een vlam in een ontoegankelijke plaats toont.

[14,2] Ook de kleuren van al deze vuren zijn zeer veel: sommige zijn van een zeer fel rood, andere hebben een zwakke en lichte vlam, weer andere hebben een helder licht, weer andere fonkelen, nog eens andere zijn egaal goudgeel zonder uitbarstingen of stralen; wij zien dus “dat lange banen van sterren aan de achterzijde wit worden”.

[14,3] Deze springen als waren het sterren weg en vliegen door het hemelruim en men ziet dat ze een lang vuur uitbreiden wegens hun geweldige snelheid, omdat onze blik niet hun passeren waarneemt, maar omdat ons gezichtsvermogen gelooft dat het geheel van vuur is. Zo groot is immers de snelheid van de beweging dat delen daarvan niet waargenomen worden, maar wel het toaal: wij nemen meer waar waarlangs de ster is gegaan dan waarlangs hij gaat.

[14,4] Dus geeft hij met als het ware ononderbroken vuur heel de route aan, omdat de traagheid van ons waarnemingsvermogen niet de momenten van de snellende ster op de voet volgt, maar hij ziet tegelijk én waarvan hij is weggesprongen én waar hij is aangekomen. En dit gebeurt bij een bliksem: zijn vuur schijnt ons lang toe, omdat hij zijn baan snel aflegt en het snelt op onze ogen af over heel de baan waarover hij naar beneden is gegooid; maar hij heeft geen uitgestrekt lichaam over de hele baan waarlangs hij komt. Want niet hebben zo lange en uitgespreide lichamen slagkracht.

[14,5] Quomodo ergo prosiliunt? Attritu¹ aeris ignis incensus uento praeceps impellitur; non semper tamen uento attrituue fit, nonnumquam et aliqua opportunitate² aeris nascitur: multa enim sunt in sublimi sicca calida terrena, inter quae oritur et pabulum³ suum subsequens defluit ideoque uelociter rapitur.

[14,6] At quare color diuersus⁴ est? Quia refert quale sit id, quod incenditur, quantum et quam uehemens, quo incenditur. Ventum autem significant eiusmodi lapsus et quidem ab ea parte, qua erumpunt.

Caput 15 Meteoron

[15,1] 'Fulgores', inquis, 'quomodo fiunt, quos Graeci σέλα appellant?' Multis, ut aiunt, modis: potest illos uentorum uis edere, potest superioris caeli feruor⁵ (nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit); potest stellarum motus cursu suo excitare ignem et in subiecta transmittere. Quid porro? Non potest fieri, ut aer uim igneam usque in aethera elidat⁶, ex qua fulgor ardorue sit uel stellae similis excursus?

[15,2] Ex his fulgoribus quaedam praeceps eunt similia prosilientibus stellis, quaedam certo loco permanent et tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras ac diem repraesentent⁷, donec consumpto alimento primum obscuriora sint, deinde flammae modo, quae in se cadit, per assiduam⁸ deminutionem redigantur ad nihilum. Ex his quaedam in nubibus apparent, quaedam supra nubes, cum aer spissus ignem, quem propior terris diu pauerat⁹, usque in sidera expressit.

[15,3] Horum aliqua non patiuntur moram sed transcurrunt aut extinguuntur subinde¹⁰, qua reluxerant¹¹: haec fulgura dicuntur, quia breuis illorum facies et caduca¹² est nec sine iniuria¹³ decidens; saepe enim fulminum noxas¹⁴ ediderunt. Ab his tacta nos dicimus <fulgurita¹⁵, id est fulgure> icta sine fulmine, quae ἀστερόπλεκτα Graeci uocant.

¹ attritus 4	wrijving
² opportunitas	geschiktheid
³ pabulum	voer
⁴ diuersus	apart, verschillend
⁵ fervor	hitte
⁶ elidere 3	wegstoten
⁷ repraesentare	voor ogen stellen, verwezenlijken
⁸ assiduus	voortdurend
⁹ pascere 3, pavi	laten weiden, voeden
¹⁰ subinde	onmiddellijk daarna, herhaaldelijk, geleidelijk
¹¹ relucere 2	oplichten, stralen
¹² caducus	zwak, vergankelijk
¹³ iniuria	schade
¹⁴ noxa	schade
¹⁵ fulguritus	door de bliksem getroffen

[14,5] Hoe springen ze dan tevoorschijn? Door de wrijving van de lucht ontstoken wordt vuur door de wind hals over kop voortgedreven; niet evenwel ontstaat het vuur altijd door de wind of door wrijving, soms ontstaat het ook door een geschikte conditie van de lucht; er zijn immers hoog in de lucht vele droge, warme, aardse elementen, waartussen het ontstaat en zijn eigen voer op de voet volgend naar beneden stroomt en daarom snel wordt meegesleurd.

[14,6] En waarom verschilt de kleur? Omdat het ertoe doet hoedanig dat is wat in brand gestoken wordt, hoeveel het is en hoe hevig dat is waardoor het ontvlamt. Zulke bewegingen kondigen echter de wind aan en wel aan die kant waar ze tevoorschijn stormen.

Hoofdstuk 15 Meteoren

[15,1] Je zegt: Hoe ontstaan weerlichten die de Grieken sela noemen? Op vele manieren, zoals ze zeggen: zij kunnen voortgebracht worden door de kracht van winden, door de warmte van de bovenlucht (want omdat het vuur wijd en zijd uitgegoten is, grijpt het soms de lagere delen aan, als ze geschikt zijn om ontstoken te worden); de beweging van de sterren kan door hun eigen vaart vuur opwekken en dat overzenden naar de gebieden beneden. Wat verder? Kan het niet gebeuren dat de lucht zijn vurige kracht waarvan het weerlicht stamt of de hitte of het wegschieten dat op een ster lijkt, tot in de ether wegstoot?

[15,2] Uit deze weerlichten komen hals over kop bepaalde verschijnselen die op tevoorschijn schietende sterren lijken, sommige blijven op een bepaalde plek en zenden zoveel licht uit dat ze de duisternis verdrijven en het dag doen lijken totdat ze na hun brandstof verbruikt te hebben eerst duisterder worden, daarna als een vlam die in elkaar zakt, door onverminderde afname teruggebracht worden tot niets. Hiervan verschijnen sommige gevallen in de wolken, sommige daarboven, wanneer de dichte lucht vuur dat door de lucht dichter bij de grond lang gevoed was, tot aan de sterren met kracht heeft doen opstijgen.

[15,3] Sommige hiervan kennen geen tijdsduur, maar schieten door de lucht of blussen onmiddellijk uit waar ze hadden weerlicht. Die heten fulgura- (flitsen) omdat hun verschijning kort is en vergankelijk en zij niet zonder schade neervallen; dikwijls hebben ze immers wel bliksemschade aangericht. Wat hierdoor is getroffen noemen wij 'fulgurita', dat wil zeggen getroffen door de fulgur zonder bliksem, wat de Grieken 'asteroplekta' noemen

[15,4] At quibus longior mora est et ignis fortior motumque caeli sequens aut etiam proprios cursus agunt, cometas nostri putant, de quibus dictum est. Horum genera sunt pogoniae¹ et cyparissiae² et lampades³ et alia omnia, quorum ignis in exitu sparsus⁴ est; dubium, an inter hos ponantur trabes et pithiae⁵ raro uisi: multa enim conglobatione⁶ ignium indigent⁷, cum ingens illorum orbis aliquantum⁸ matutini amplitudinem solis exuperet⁹.

[15,5] Inter haec licet ponas et quod frequenter in historiis legimus caelum ardere uisum, cuius nonnumquam tam sublimis ardor est, ut inter sidera ipsa uideatur, nonnumquam tam humilis, ut speciem longinqui incendii praebeat. Sub Tiberio Caesare cohortes in auxilium Ostiensis coloniae cucurrerunt tamquam conflagrantis¹⁰, cum caeli ardor fuisset per magnam partem noctis parum lucidus¹¹, <ut> crassi fumidique ignis.

[15,6] De his nemo dubitat, quin habeant flammam, quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quaeritur (de arcu dico et coronis), decipiant aciem et mendacio¹² constent¹³ an in illis quoque uerum sit, quod apparet.

[15,7] Nobis non placet in arcu aut corona subesse¹⁴ aliquid corporis certi, sed illam iudicamus speculi esse fallaciam alienum corpus nihil aliud quam mentientis¹⁵. Non est enim quod in speculo ostenditur. Alioquin¹⁶ non exiret nec alia protinus¹⁷ imagine obduceretur¹⁸, nec innumerabiles modo interirent modo exciperentur formae.

¹ pogonias	(baarddragend) staartster
² cyparissia (stella)	een ster in de vorm van een cipres
³ lampas, -adis	fakkels, meteor
⁴ sparsus	verspreid
⁵ pithias m	vat-ster, soort komeet
⁶ conglobatio	samenballing
⁷ indigere 2 + <i>abl.</i>	gebrek hebben aan, behoeven
⁸ aliquantum	tamelijk, aanzienlijk
⁹ exuperare	overschrijden, overstijgen
¹⁰ conflagrare	in brand staan
¹¹ lucidus	helder, schitterend
¹² mendacium	leugen
¹³ constare + <i>abl.</i>	bestaan uit
¹⁴ subesse	aanwezig/verborgen zijn in
¹⁵ mentiri	voorspiegelen
¹⁶ alioquin	overigens
¹⁷ protinus <i>adv.</i>	onmiddellijk
¹⁸ obducere 3	bedekken

[15,4] Maar zij die langer duren en een sterker vuur hebben dat de beweging van de hemel volgt, of die zelfs verantwoordelijk zijn voor hun eigen baan, worden door de onzen beschouwd als kometen, waarover geproken is. Deze worden onderverdeeld in staartsterren en cipresvormige sterren en meteoren en alle andere verschijnselen waarvan het vuur verspreid is bij hun einde; het is twijfelachtig of hiertussen streep-sterren geplaatst moeten worden en vat-sterren die zelden gezien zijn: vele verschijnselen missen samenballing van vuur, hoewel hun geweldige cirkel behoorlijk de omvang van de ochtendzons overschrijdt.

[15,5] Hiertussen kun je ook scharen wat we vaak in de geschiedschrijvingen lezen, dat men de hemel heeft zien branden waarvan de hitte soms zo hoog in de lucht is dat hij tussen de sterren zelf schijnt te zijn, soms zo laag dat hij de schijn van een brand in de verte geeft. Onder Tiberius Caesar zijn cohorten de colonie Ostia te hulp gerend omdat die zou branden, omdat er een hemelbrand gedurende een groot deel van de nacht geweest was, een brand die onvoldoende helder was als was die van een dikke en rokerige brand.

[15,6] Hierover twijfelt niemand of ze het vuur hebben dat ze tonen: zij hebben een zekere substantie. Over de eerdere wordt de vraag gesteld (over de regenboog spreek ik en over de coronae) of zij het gezichtsvermogen misleiden en uit een leugen bestaan of dat ook in hen echt is wat verschijnt.

[15,7] Wij zijn het er niet mee eens dat in een regenboog of corona iets van een bepaald lichaam aanwezig is, maar wij zijn van oordeel dat dat de bedriegelijkheid van een spiegel is: hij toont valselijk niets anders dan het lichaam van een ander. Niet is immers in de spiegel, wat in de spiegel getoond wordt. Anders zou het niet verdwijnen en niet onmiddellijk door een ander beeld bedekt worden en niet zouden nu eens ontelbare vormen verdwijnen dan weer ontvangen worden.

[15,8] Wat dus? Zijn dat beelden en een lege nabootsing van echte objecten die zelf vanuit sommige spiegels die zo zijn samengesteld dat ze dit kunnen, in een slecht beeld veranderd worden. Want zoals ik heb gezegd, er zijn spiegels die de aanblik van hen die voor zich uitkijken zijwaarts richten, er zijn er die hen tot in het oneindige vergroten en wel zo dat ze de menselijke gestalte en maat van onze lichamen overtreffen.

Hoofdstuk 16 Hostius Quadra

[16,1] Op deze plek wil ik je een verhaaltje vertellen, opdat je begrijpt hoezeer wellust geen enkel middel om genot te prikkelen schuwt en hoe vindingrijk die wellust is om daarmee gepaard gaand krankzinnig gedrag op te wekken. Er is een Hostius Quadra geweest wiens aanstootgevend gedrag tot op het toneel is voortgezet. Deze hebzuchtige grijsaard, slaaf van 100 miljoen sestertiën, is door de goddelijk Augustus wraak onwaardig geacht, toen hij door zijn slaven gedood was en Augustus ging alleen niet zo ver dat hij openlijk afkondigde dat hij terecht gedood scheen.

[16,2] Niet gedroeg hij zich alleen schandalig op het gebied van één sexe, maar hij verlangde evenzeer naar mannen als vrouwen en hij liet spiegels maken met dat kenmerk dat ik zojuist heb vermeld: zij maakten de beelden veel groter zodat in die beelden een vinger groter en dikker was dan een arm. Deze spiegels zette hij echter zo uit elkaar, dat hij, wanneer hijzelf een man toeliet, afgewend al de bewegingen van zijn dekhengst in de spiegel zag en daarna was hij blij met het bedrieglijke beeld van het lid zelf als was dat waar. **[16,3]** In alle

quidem balneis agebat ille dilectum¹ et aperta² mensura³ legebat uiros, sed nihilominus mendaciis⁴ quoque insatiabile malum oblectabat⁵. I nunc et dic speculum munditiarum⁶ causa repertum. Foeda dictu sunt, quae portentum⁷ illud ore suo lancinandum⁸ dixerit feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, ut ipse flagitiorum suorum spectator esset et, quae secreta quoque conscientiam premunt quaeque <qui facit> sibi quisque fecisse se negat, non in os tantum sed in oculos suos ingereret.⁹

[16,4] At hercule scelera conspectum sui reformidant¹⁰. In perditis¹¹ quoque et ad omne dedecus expositis tenerrima est oculorum uerecundia. Ille, quasi parum esset inaudita et incognita pati, oculos suos ad illa aduocauit nec quantum peccabat uidere contentus, specula sibi per quae flagitia sua diuideret disponderetque circumdedit; et quia non tam diligenter intueri poterat, cum caput merserat inguinibusque¹² alienis obhaeserat, opus sibi suum per imagines offerebat.

[16,5] Spectabat illam libidinem oris sui, spectabat admissos sibi pariter in omnia uiros; nonnumquam inter marem¹³ et feminam distributus¹⁴ et toto corpore patientiae¹⁵ expositus spectabat nefanda: quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed illos concubitus¹⁶ portentuosos¹⁷ sibi ipse ostendit, sibi ipse approbauit¹⁸: quem non putes in ipso habitu pingi noluisse.

¹ dilectus 4	lichting
² apertus	zichtbaar, duidelijk
³ mensura	het meten, de maat
⁴ mendacium	leugen, gezichtsbedrog
⁵ oblectare	vermaken
⁶ munditia	verzorgd uiterlijk
⁷ portentum	voorteken, uitschot
⁸ lancinare	verscheuren, verkwisten
⁹ ingerere in + acc.	dragen, storten, gieten in/op
¹⁰ reformidare	terugschrikken, terugdenken
¹¹ perditus	verloren, verdorven
¹² inguen <i>n</i>	onderlijf, <i>pl.</i> schaamdelen
¹³ mas, maris	man
¹⁴ distribuere	verdelen
¹⁵ patientia	seksuele onderdanigheid
¹⁶ concubitus 4	geslachtsgemeenschap, paring
¹⁷ portentuosus	onnatuurlijk, huiveringwekkend
¹⁸ approbare	goedkeuren, aanvaardbaar maken

badhuizen recruteerde hij wel en koos hij mannen door ze zichtbaar op te meten, maar hij vermaakte zijn onverzadelijke kwade kant geenszins minder met ook gezichtsbedrog. Vooruit, zeg nu nog eens dat de spiegel vanwege een verzorgd uiterlijk is uitgevonden. Het zijn afschuwelijke dingen om te zeggen, die dat uitschot, dat door zijn eigen mond verscheurd had moeten worden, heeft gezegd en gedaan, telkens wanneer tegenover hem aan alle zijden spiegels gezet werden met de bedoeling dat hij zelf toeschouwer was van zijn eigen schanddaden en die daden niet alleen in zijn mond maar ook in zijn ogen zou gieten, daden die ook als ze geheim gehouden zijn, het geweten belasten en waarvan ieder die het doet tegen zichzelf zegt dat hij het niet gedaan heeft. **[16,4]** Maar bij Hercules, misdaden schrikken terug voor hun eigen aanblik. Ook bij verdorven lieden en lieden die open staan voor iedere schanddaad is de schuchterheid van hun ogen zeer fijngevoelig. Maar hij focuste zijn eigen ogen daarop, als was het niet genoeg ongehoorde en ongekende handelingen toe te laten en omdat hij niet tevreden was te zien hoeveel als hij zondigde, liet hij spiegels om zich heen zetten om door middel daarvan die schanddaden te verdelen en uiteen te plaatsen; en omdat hij het niet zo nauwgezet kon zien wanneer hij zijn hoofd had ondergedompeld en hij in het onderlijf van een ander was blijven steken, liet hij zichzelf zijn eigen doen en laten zien door middel van beelden.

[16,5] Hij keek als maar naar die wellust van zijn eigen mond, hij keek als maar naar de mannen die hij tegelijk tot zich had toegelaten; soms verdeeld tussen een man en een vrouw; en met heel zijn lichaam aan seksuele onderdanigheid blootgesteld keek hij telkens naar onuitsprekelijke dingen. Wat dan heeft die viezerik overgelaten om in de duisternis te doen? Hij was niet beducht voor het daglicht, maar hij liet zichzelf die onnatuurlijke paringen zien en die keurde hij voor zichzelf goed: meen maar dat hij juist in die positie geschilderd had willen worden.

[16,6] Est aliqua etiam prostitutis¹ modestia et illa corpora publico obiecta ludibrio² aliquid, quo infelix patientia lateat obtendunt³; adeo⁴ in quaedam lupanar⁵ quoque uerecundum⁶ est. At illud monstrum obscenitatem suam spectaculum fecerat et ea sibi ostentabat, quibus abscondendis⁷ nulla satis alta nox est.

[16,7] "Simul, inquit, et uirum et feminam patior⁸; nihilominus illa quoque superuacua⁹ mihi parte¹⁰ alicuius contumelia marem exerceo¹¹; omnia membra stupris¹² occupata sunt: oculi quoque in partem libidinis ueniant et testes eius exactoresque¹³ sint; etiam ea, quae a conspectu corporis nostri positio submouit, arte¹⁴ uisuntur, ne quis me putet nescire, quid faciam.

[16,8] Nil egit¹⁵ natura, quod humanae libidini ministeria¹⁶ tam maligna¹⁷ dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit: inueniam, quemadmodum morbo meo et imponam¹⁸ et satisfaciam. Quo nequitiam¹⁹ meam²⁰, si ad naturae modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem magnitudinem imaginum reddat.

[16,9] Si liceret mihi, ad uerum ista perducerem²¹: quia non licet, mendacio pascar. Obscenitas mea plus quam capit uideat et patientiam suam ipsa miretur". Facinus indignum! Hic fortasse cito et antequam uideret occisus est: ad speculum suum immolandus²² fuit.

¹ prostitutus	schandknaap
² ludibrium	hoon, schending, verkrachting
³ obtendere 3	ter bescherming voorhouden
⁴ adeo	ja zelfs
⁵ lupanar <i>n</i>	bordeel
⁶ uerecundus	terughoudend, bescheiden, ingetogen
⁷ <i>dat. finalis</i>	
⁸ pati virum	annaal gepakt worden; feminam pati - beffen
⁹ supervacuum	overbodig
¹⁰ pars	lichaamsdeel: penis
¹¹ marem exercere	de man spelen: gepijpt worden(?)
¹² stuprum	seksuele schanddaad, hoerierij
¹³ exactor	uitvoerder, voltrekker
¹⁴ ars	kunst(greep)
¹⁵ nil agere 3	het laten afweten
¹⁶ ministerium	hulpmiddel
¹⁷ malignus	gering, boosaardig, verderfelijk
¹⁸ imponere (finem)	
¹⁹ nequitia	verdorvenheid, liederlijkheid
²⁰ <i>sc. exerceo</i>	
²¹ perducere 3 ad	verheffen tot
²² immolare	(op)offeren

[16,6] Ook schandknappen kennen een bescheidenheid en die lichamen die prijsgegeven zijn aan schending in het openbaar houden iets ter bescherming voor zich opdat daardoor hun ellendige toegevendheid verborgen is; ja, zelfs met betrekking tot bepaalde handelingen is ook een bordeel terughoudend. Maar dat gedrocht had zijn obsceniteit tot schouwspel gemaakt en hij toonde dat aan zichzelf waarvoor geen nacht diep genoeg is om het te verbergen.

[16,7] Hij zei: “Ik laat tegelijk en een man en een vrouw tot mij toe; toch speel ik met dat deel van mij dat overbodig is de man en schend daarmee iemand; alle leden zijn bezet met schanddaden; laten ook de ogen deelnemen aan de wellust en laten ze daarvan getuigen en voltrekkers zijn; laat ook dat wat door de positie van ons lichaam aan het zicht onttrokken is, door kunstgrepen gezien worden opdat niemand meent dat ik niet weet wat ik doe.

[16,8] De natuur heeft het laten afweten omdat zij zo geringe hulpmiddelen aan de menselijke wellust heeft gegeven, omdat zij de paringen van andere levende wezens beter heeft voorzien: laat ik een manier vinden hoe ik aan mijn ziekte én een eind maak én voldoening geef. Waartoe oefen ik mijn slechtheid uit, als ik mij in mijn fouten houd aan de maat van de natuur? Laat ik dit soort spiegels om mij heen plaatsen dat een ongelooflijke grootte van beelden weergeeft.

[16,9] Als ik het zou kunnen, zou ik dat tot realiteit verheffen; omdat ik dat niet kan, zal ik me met bedrog voeden. Laat mijn liederlijk gedrag meer zien dan het aan kan en laat hetzelfde verbaasd staan over zijn eigen seksuele onderdanigheid.” Onwaardige daad! Hij is toevallig snel en voordat hij het zag gedood: hij had bij zijn eigen spiegel geofferd moeten worden.

Caput 17 De verwording van de spiegel

[17,1] Derideantur nunc philosophi, quod de speculi natura disserant; quod inquirant, quid ita facies nostra nobis et quidem in nos obuersa reddatur, quid sibi rerum natura uoluerit, quae, cum uera corpora edidisset, etiam simulacra eorum aspici uoluit; [17,2] quorsus¹ pertinuerit hanc comparare² materiam excipiendarum imaginum potentem³: non in hoc scilicet, ut ad speculum barbam uelleremus⁴ aut ut faciem uiri poliremus⁵ (in nulla re illa luxuriae negotium concessit); sed primum omnium, quia imbecilli⁶ oculi ad sustinendum cominus solem ignoraturi erant formam eius, hebetato⁷ illum lumine ostendit. Quamuis enim orientem occidentemque eum contemplari⁸ liceat, tamen habitum⁹ eius ipsum, qui uerus est, non rubentis sed candida luce fulgentis nesciremus, nisi in aliquo nobis umore¹⁰ lenior¹¹ et aspici facilius occurreret.

[17,3] Praeterea duorum siderum occursum, quo interpolari¹² dies solet, non uideremus nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi¹³ solis lunaeque imagines uideremus.

[17,4] Inuenta sunt specula, ut homo ipse se nosset, multa ex hoc consecuturus, primum sui notitiam¹⁴, deinde ad quaedam consilium: formosus, ut uitaret infamiam; deformis¹⁵, ut sciret redimendum¹⁶ esse uirtutibus quicquid corpori deesset; iuuenis, ut flore aetatis admoneretur illud tempus esse discendi et fortia audendi; senex, ut indecora¹⁷ canis¹⁸ deponeret, ut de morte aliquid cogitaret. Ad haec rerum natura facultatem nobis dedit nosmet ipsos uidendi.

¹ quorsum pertinet	waarop heeft het betrekking
² comparare	verwerven, maken
³ potens + gen.	in staat, bekwaam om
⁴ vellere 3	plukken
⁵ polire	glad maken
⁶ imbecillus	zwak
⁷ hebetare	afzwakken
⁸ contemplari	kijken naar
⁹ habitus	gestalte, gesteldheid
¹⁰ umor	vocht
¹¹ lenis	mild
¹² interpolare	veranderen, onderbreken
¹³ humi	op de grond, ter aarde
¹⁴ notitia	kennis
¹⁵ deformis	misvormd, eerloos
¹⁶ redimere 3	verwerven
¹⁷ indecorus	ongepast
¹⁸ sc. capillis; canus	grijs

Hoofdstuk 17 De verwording van de spiegel

[17,1] Laten nu de filosofen uitgelachen worden, omdat zij over de aard van de spiegel betogen, omdat ze onderzoek doen waarom zo ons gezicht aan ons en wel naar ons gekeerd weergegeven wordt, wat de bedoeling van de natuur is geweest die toen ze reële objecten had voortgebracht, ook wilde dat hun beelden aanschouwd werden; [17,2] wat het doel ervan is geweest dat zij materie maakte die in staat is beelden te krijgen; natuurlijk was het niet haar bedoeling dat wij als mannen onze baard bij de spiegel zouden plukken en ons gelaat zouden glad maken (in geen enkel object heeft zij een taak voor weeldezucht toegestaan); maar allereerst, omdat onze ogen die zwak zijn om de zon van dichtbij te verdragen, bestemd waren om de vorm van de zon niet te kennen, laat zij de zon zien door het licht af te zwakken. Ook al kun je naar de zon kijken, wanneer hij opkomt en ondergaat, toch zouden wij de gestalte zelf van de zon, die gestalte die echt is, niet van die rode zon maar van die zon die met wit licht schittert, niet kennen, tenzij de zon zich ons in een vocht, zachter en gemakkelijker te aanschouwen zou voordoen.

[17,3] Bovendien zouden wie niet de ontmoeting van twee sterren waardoor de dag gewoon is onderbroken te worden, zien en niet kunnen weten wat dat zou zijn, als we niet minder beperkt op de grond de vormen van de zon en de maan zouden zien.

[17,4] Spiegels zijn uitgevonden opdat de mens zichzelf zou kennen, om op grond hiervan veel te bereiken, ten eerste kennis van zichzelf, vervolgens beleid met betrekking tot bepaalde kwesties: om als hij mooi was smaad te vermijden, om, als hij lelijk was, te weten dat al wat aan het lichaam ontbrak, door deugden verworven moest worden, om als jongeman in de bloei van zijn leven eraan herinnerd te worden dat dat de tijd was om te leren en dappere daden te durven; om als oude man dat wat niet bij zijn grijze haar paste van zich af te leggen, om iets over de dood te denken. Hiertoe heeft de natuur ons de mogelijkheid gegeven om onszelf te zien.

[17,5] Fons cuique perlucidus aut leue saxum imaginem reddit: "nuper me in litore uidi, cum placidum uentis staret mare." Qualem fuisse cultum putas ad hoc se speculum comentium¹? Aetas illa simplicior et fortuitis contenta nondum in uitium beneficia detorquebat nec inuenta naturae in libidinem luxumque rapiebat.

[17,6] Primo faciem suam cuique casus ostendit. Deinde cum insitus sui mortalibus amor dulcem aspectum formae suae faceret, saepius ea despexere², in quibus effigies suas uiderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras effossurus³ obruenda⁴, ferrum primum in usu fuit (et id impune homines eruerant, si solum eruissent⁵), tunc deinde alia terrae mala, quorum leuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo ille in aere ad alios usus comparato uidit; et mox huic proprie⁶ ministerio praeparatus est orbis⁷, nondum argenti nitor sed fragilis uilisque materia.

[17,7] Tunc quoque, cum antiqui illi uiri incondite⁸ uiuerent, satis nitidi⁹, si squalorem¹⁰ opere collectum aduerso flumine eluerant, cura comere capillum fuit ac prominentem barbam depectere¹¹, sed in hac re sibi quisque, non alteri in uicem¹², operam dabat. <ne> coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere¹³ olim mos uiris fuit, attrectabatur¹⁴, sed illum sibi ipsi sine ullo artifice formosi¹⁵ quatiebant, non aliter quam iubam¹⁶ generosa¹⁷ animalia.

¹ comere 3	kammen
² despicerere 5	neerkijken op, verachten
³ effodere 5	opgraven
⁴ obruere 3	bedelven
⁵ eruere 3	opdiepen
⁶ proprie	speciaal
⁷ orbis	schijf
⁸ inconditus	ongeordend, sober
⁹ nitidus	glimmend, verzorgd
¹⁰ squalor	vuil
¹¹ depectere 3	naar beneden kammen
¹² in uicem	ter afwisseling, bij toerbeurt
¹³ effundere 3	los laten hangen
¹⁴ attrectare	betasten
¹⁵ formosus	mooi
¹⁶ iuba	manen
¹⁷ generosus	voornaam, edel

[17,5] Een heel heldere bron of een gladde steen geeft aan ieder zijn beeld terug: “Onlangs heb ik mij op de kust gezien, toen de zee kalm was door windstilte.” Hoedanig denk je dat de verzorging van hen is geweest die zich bij deze spiegel kamden? Die tijd was eenvoudiger en tevreden met toevalligheden en die tijd vervormde nog niet weldaden van de natuur tot een ondeugd en sleurde de vondsten van de natuur nog niet mee naar wellust en weeldezucht.

[17,6] Oorspronkelijk liet toeval aan een ieder zijn gelaat zien. Daarna toen de eigenliefde die de mensen aangeboren is, de aanblik van de eigen gedaante aangenaam maakte, keken ze vaker neer in die voorwerpen waarin ze hun beeltenis gezien hadden. Nadat het mindere volk de aarde zelf ingegaan was om dat op te graven wat bedolven had moeten worden, was eerst ijzer in gebruik (en dit hadden de mensen straffeloos opgegraven, als zij dit alleen zouden hebben opgediept), daarna de andere rampen van de aarde waarvan de gladheid aan de mensen, wanneer ze met iets anders bezig waren, hun eigen beeld bood, een beeld dat de een in een bokaal, de ander in brons dat voor andere doeleinden verworven was, zag; en daarna was er een schijf speciaal voor deze taak gereed, nog niet was daarvoor de glans van zilver, maar wel breekbaar en goedkoop materiaal.

[17,7] Ook toen, toen die mannen van weleer sober leefden, terwijl zij wel voldoende verzorgd waren als zij het vuil door arbeid verzameld tegen de stroom van de rivier in hadden afgewassen, bestond wel het met zorg de haren kammen en de vooruitstekende baard om laag kammen, maar hierin stak een ieder energie voor zichzelf, niet beurtelings voor elkaar. Zelfs niet werd door de hand van echtgenoten dat haar betast dat de mannen ooit gewoonlijk los lieten hangen, maar zij in hun schoonheid schudden het voor zichzelf zonder enige kapper, niet anders dan edele dieren hun manen.

[17,8] Postea, iam rerum potiente¹ luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque caelata² sunt, gemmis³ deinde adornata; et pluris unum ex his feminae constitit⁴, quam antiquarum dos⁵ fuit illa, quae publice dabatur imperatorum pauperum liberis. An tu existimas auro inditum⁶ habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset aes graue⁷?

[17,9] O felix paupertas, quae tanto titulo⁸ locum fecit⁹! Non dedisset illis dotem, si habuissent. At quisquis ille erat, cui soceri loco senatus fuit, intellexit accepisse se dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum uirgunculis¹⁰ in unum speculum non sufficit¹¹ illa dos, quam dedit p<opulus> Ro<manus> animose¹².

[17,10] Processit enim paulatim in deterius opibus ipsis inritata luxuria, et incrementum¹³ ingens uitia ceperunt, adeoque omnia indiscreta¹⁴ sunt diuersissimis artibus, ut quicquid mundus¹⁵ muliebris uocabatur, sarcinae¹⁶ uiriles sint: omnes dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum causa adhibetur? Nulli non uitio necessarium factum est.

¹ potiri + <i>gen.</i>	de macht hebben over
² caelare	ciseleren
³ gemma	edelstenen
⁴ constare	kosten
⁵ dos, dotis <i>f</i>	bruidscshat
⁶ indere 3	plaatsen in
⁷ gravis	zwaar, waardevol
⁸ titulus	eretitel, erenaam
⁹ locum facere 5	de gelegenheid geven
¹⁰ uirguncula	meisje
¹¹ sufficere 5	voldoende zijn
¹² animosus	trots
¹³ incrementum	toename
¹⁴ indiscretus	niet te onderscheiden
¹⁵ mundus	toiletartikelen
¹⁶ sarcinae	bagage

[17,8] Daarna, toen de weeldezucht al de wereld beheerste, zijn spiegels zo groot als hele lichamen met goud en zilver geciseleerd en daarna met edelstenen versierd; en één hiervan kostte een vrouw meer dan die bruidsschat van de vrouwen van weleer waard was, die van staatswege aan de kinderen van arme imperatores geven werd. Of denk jij dat de dochters van Scipio een spiegel hebben gehad gevat in goud, hoewel zij als bruidsschat kopergeld hadden gehad?

[17,9] Gelukzalig de armoede, die de gelegenheid heeft gegeven voor zo'n grote eretitel. Zij zou hun geen bruidsschat gegeven hebben, als zij geld zouden hebben gehad. Maar wie hij ook was voor wie de senaat als een schoonvader was, hij begreep dat hij een bruidsschat had gekregen die hij niet mocht teruggeven. Nu is die bruidsschat die het Romeinse volk trots heeft gegeven, niet voldoende voor dochttertjes van vrijgelatenen voor één spiegel.

[17,10] De weeldezucht immers, geprikkeld door de rijkdommen zelf, is verergerd en de gebreken hebben een enorme vlucht genomen en zozeer zijn alle zelfs algemeen door de meest verscheiden kunstgrepen dat al wat de toiletartikelen van de vrouw genoemd werd, bagage van de man is: ik bedoel alle bagage, ook die van de soldaten. Wordt nu de spiegel alleen maar vanwege de versiering aangewend? Voor ieder gebrek is een noodzaak geweest.

Woordenlijst

abolere 2	vernietigen	carere 2 + abl.	zijn zonder
abradere 3	afschaven	causarius	ziek, invalide
acies 5	gezichtsvermogen	cella	voorraadkamer, cantina
(volgens de Stoa stralen de ogen eigen stralen uit)			
adeo	ja zelfs	cessare	tekortschieten
adiacere 2	grenzen aan	chamaeleon	kameleon
admissarius	dekhengst	chasma, -atis n	spleet, kloof
admodum	zeer	circumscribere 3	begrenzen
adversum agere	doen afdrijven	clava	knuppel
aestuare	verhit zijn	clipeus	meteoor
affectare	nastreven	collidere 3	doen botsen,
afflare	blazen tegen, verzengen	samenbotsen	
affundi 3	zich storten	colluctari	worstelen met
agere de	handelen betreffende	colorari	verkleuren
alioquin	overigens, anders	comere 3	kammen
aliquantum	tamelijk, aanzienlijk	commissura	naad, voeg
aliquo	ergens heen	commodus	nuttig, geschikt
alligare	beperken	comparare	verwerven, maken
alternis (vicibus)	om beurten	competit ut + coni.	het gebeurt dat
altius adv.	hoger (in het licht)	compositus in + acc.	aangepast aan
ambiguus	onduidelijk	concavus	hol
angustus	beperkt	concerpere 3	verscheuren
animosus	moedig, trots	conchylium	(purper)slak
apertus	zichtbaar, duidelijk	concordare	in harmonie zijn
Apollonia (Grieks: Ἀπολλωνία)	was een Griekse kolonie in Illyrië. De stad bevond zich in de huidige deelgemeente Dërmenas, 11 km ten westen van de hedendaagse stad Fier in Albanië.	concupitus 4	geslachtsgemeenschap,
apparere	blijken te zijn	paring	
approbare	goedkeuren,	conflagrare	in brand staan
aanvaardbaar maken		conglobatio	samenballing
aptus	geschikt	congregare	verzamelen
aquatus	waterig, dun	coniectura	het gissen
arbustum	boomaanplant	consortium	gemeenschap
arcus	regenboog	constare + abl.	bestaan uit
area	dorsvloer, gebied	constare	kosten, vaststaan,
arena	zand(vlakte)	onveranderd zijn	
ars	kunst(greep)	consummare	perfectioneren
aspergere 3	besprenkelen	contemplari	kijken naar
assiduus	voortdurend	contemptus	verachtelijk
atqui	maar toch	contendere 3	beweren
attrectare	betasten	contextus 4	verweving, samenhang
attritus 4	wrijving	contingere	te beurt vallen
auster	zuidenwind	contradictio	tegenspraak,
aversus	afgewend	tegenwerping	
avidus + gen.	begerig naar	contrahere	samentrekken, beperken
bothynus	komeet	convenit inter + acc.	het eens worden met
caducus	zwak, vergankelijk	elkaar	
caelare	ciseleren	convertere 3	omdraaien
calcare	vertrappen	corarguere 3	bewijzen, onthullen,
caligo, -ginis	duisternis, nevel	weerleggen	
Canicula	de Hondster	custodire	beschermen, bewaren
capax + gen.	geschikt	cutis	huid
capra	geit	cyparissia (stella)	een ster in de vorm van
		een cipres	
		Cytheriacus	van Cythera
		decidere 3	naar beneden vallen

decipere 5	bedriegen	excutere 5	nauwkeurig
defectio	zonsverduistering	onderzoeken	
deformis	misvormd, eerloos	exilis	pover, miezerig
dehiscere 3	openbarsten, gapen	expedire	verklaren
delectare	verheugen, verblijden	existere 3	verschijnen, ontstaan
demum	voornamelijk	exstare	uitsteken
densitas	dichtheid	extentus	uitgestrekt
denuntiatio	aankondiging,	extenuatus	verdund, uitgespreid
berichtgeving		exuperare	
depectere 3	naar beneden kammen		overschrijden, overstijgen
deprehendere 3	waarnemen	facies	gelaat,
derivare	wegleiden	verschijningsvorm	
derogare ex + abl.	onttrekken aan, afbreuk	fallax	bedriegelijk
doen aan		falsus	bedrieglijk,
desidere 3	neerzinken	huichelachtig, vals, niet werkelijk	
designare	afbakenen	favonius	zoele zuidenwind
despicere 5	neerkijken op, verachten	fax, facis	meteoor
destituere 3	plaatsen	ferire	treffen
detergere 2/3	afvegen, verdrijven	ferri	zich haasten, storten,
deterior	minder, zwakker	ijlen	
detorquere 2 (in + acc.)	vervormen (tot)	fervor	hitte
devexus	naar beneden gaand	fictus	huichelachtig
differre + abl.	verschillen in	findi	zich splitsen
dilectus 4	lichting	fistula	pijp, buis
diluere 3	oplossen, verwijderen	fistula	pijp, buis
dimidius	half	fluidus	slap
dirigi 3	zich uitstrekken	foramen	gat
discernere 3	onderscheiden	formica	mier
discolor	bont, veelkleurig	formosus	mooi
discursus	defilé	frequens	veelvuldig, talrijk
discutere 5	verdrijven, beëindigen	fricare, fricui, frictus	wrijven
dispensare	beheren, indelen	frux	graan
dispicere 5	ontwaren	fulgor	glans, bliksem,
disponere 3	verdelen	(weer)licht	
dispositus	ingedeeld,	fulguratio	het bliksemen,
gestructureerd		weerlichten	
dissipare	uiteenspreiden	fulguritus	door de bliksem
dissipare	uiteenstrooien,	getroffen	
verspreiden		fullo	voller, wolkammer
disterminare	scheiden	gemma	edelstenen
distribuere	verdelen	generosus	voornaam, edel
diversus	apart, verschillend	genus	manier
dolium	wijnvat	geometres, -ae	landmeter, meetkundige
dos, dotis f	bruidscshat	gravis	zwaar, waardevol
ductus 4	een haal, trek	habilis	geschikt, deugdelijk
effodere 5	opgraven	habitus	gestalte, gesteldheid
effundere 3	los laten hangen	haedus	bok(je)
elidere 3	wegstoten	hebes	zwak
emicare	oplichten	hebetare	afzwakken
enormiter	onregelmatig	historicus	geschiedschrijver
eruere 3	opdiepen	humi	op de grond, ter aarde
evanescere 3	verdwijnen, vervagen	imbecillus	zwak
evanidus	verdwijnend, zwak	immolare	(op)offeren
evaporatio	uitdamping	impedire quominus + coni.	verhinderen dat
ex intervallo	na geruime tijd	impetus 4	snelheid
exactor	uitvoerder, voltrekker	implectere 3	vervlechten,
excedere 3	te buiten gaan, uitstijgen	verstregelen met	

in hunc modum	op die manier, zo	lampas, -adis	fakkels, meteor
in transversum	schuin, dwars	lancinare	verscheuren, verkwisten
in uicem + gen.	op de manier van, ter	lenis	zacht, rustig, mild
afwisseling, bij toerbeurt		levitas	gladheid
inaestimabilis	onschatbaar	liberare + abl.	bevrijden van
inanis	ijdel, hol, zonder inhoud	libet me	ik heb er zin in
inclinari	ten einde lopen	libramentum	horizontaal vlak, rechte
inclinati	buiging	lijn	
inclinatio	neiging, buiging	limpidus	helder
incohare	beginnen	locum facere 5	de gelegenheid geven
inconditus	ongeordend, sober	lucerna	lamp
incrementum	toename	lucidus	helder, schitterend
incubare + dat.	zich wijden aan	ludibrium	hoon, schending,
incumbere 3	losstormen op	verkrachting	
incurvus	gebogen	lunaris	van de maan
indecorus	ongepast	lupanar n	bordeel
indere 3	geven, plaatsen in	luteus	purperkleurig
indictus + abl.	onwaardig aan	macerare	verzwakken, uitputten
indigere 2 + abl.	gebrek hebben aan,	malignus	gering, boosaardig,
behoeven		verderfelijk	
indiscretus	niet te onderscheiden	marem exercere	de man spelen: gepijpt
iners	zwak	worden(?)	
inficere 5	verven, kleuren	mas, maris	man
infra + acc.	later dan	matutinus	ochtend-
ingeniosus	talentvol	medicamentum	kleurstof
ingerere in + acc.	dragen, storten, gieten	mendacium	leugen, gezichtsbedrog
in/op		mensura	het meten, de maat
inguen n	onderlijf, pl.	mentiri	voorspiegelen
schaamdelen		metiri, mensus	afmeten, beoordelen
iniuria	schade	ministerium	hulpmiddel
inobsequens + dat.	ongehoorzaam aan	minuere 3	verkleinen
		mittere 3	erop los laten
inquisitio	onderzoek	modum + gen.	als
intendere 3 in + acc.	gericht zijn op	moneta	(de) munt, stempel
intendere 3	vermeerderen,	munditia	verzorgd uiterlijk
vergroten		mundus	toiletartikelen
intentus	fel, hevig, sterk	nequitia	verdorvenheid,
intercidere 3	doorsnijden	liederlijkheid	
intercidere 3	verloren gaan	nil agere 3	het laten afweten
intercurus 4	snelle tussenkomst	nitidus	glimmend, verzorgd
interire	verloren gaan	non dubium est quin + coni.	het lijdt geen twijfel
interpolare	veranderen,	of	
onderbreken		nota	kenmerk
intervallum	tussentijd	notare	waarnemen
intimus	binnenst	notitia	kennis
inurere 3	inbranden	noxa	schade
invertere 3	omkeren	nubilum	bewolking, bewolkt weer
invicem	daarentegen	nubilus	bewolkt
involutus	gehuld in duisternis	obducere 3	bedekken
irritare	prikkelen	oblectare	vermaken
Ister	de benedenloop van de	obliquare	schuin/zijwaarts richten
Donau		oblique	scheef, zijwaarts, dwars
iuba	manen	obliquus	schuin, scheef, zijwaarts
iugum	bergkam	obruere 3	bedelven
iuvat + acc.	het bevat iemand	obscenitas	aanstootgevend gedrag
laborare	druk in de weer zijn	obstare + dat.	in de weg staan
lacunar n.	cassettenplafond		

obtendere 3	ter bescherming	praeceps	snel
voorhouden		praestare	verschaffen
obtundere 3	verdoven, afzwakken	prave adv.	slecht
obumbrare	overschaduw	pravus	slecht
opportunitas	geschiktheid	pro + abl.	ten gunste van
opus est	er is nodig; hier met	prodigium	wonder(teken)
nom. als onderwerp en geen abl.		profiteri	doceren
orbis	schijf	proicere 5	voortwerpen
pabulum	voer	pronuntiare	openlijk afkondigen
parhelion	bijzon	propositum	hoofdgedachte
Parianus	inwoner van Parium, ī n	proprie	speciaal
havenstad in Mysië aan de Hellespont, nu Kemer		prostitutus	schandknaap
paries	wand	protinus adv.	onmiddellijk
pars	lichaamsdeel: penis	pulsare	bestoken
particula	deeltje	punctum	puntje
pascere 3, pavi	laten weiden, voeden	quomodocumque	hoe dan ook, afhankelijk
patere 2	blijken, duidelijk zijn	van hoe	
pati virum	annaal gepakt worden;	quorsum pertinet	waarop heeft het
feminam pati - beffen		betrekking	
patientia	seksuele onderdanigheid	quosque	tot waar
pavimentum	stenen vloer	ramentum	spaander
pedalis	een voet lang/breed	rarus	niet dicht opeen,
pelvis	bekken, schaal	verspreid	
percolare	zeven, uit laten lekken	ratio	berekening, manier,
percussus 4	het slaan, stoot, slag	methode, rekenschap, theorie	
percutere 5	schokken	recessus 4	inham, holte
perditus	verloren, verdorven	recursus	terugkeer, terugloop
perducere 3 ad	verheffen tot	reddere 3	berichten
perducere 3	voortzetten	redimere 3	verwerven
periclitari	in gevaar zijn	refellere 3	weerleggen
perlucere 2	doorzichtig zijn	refert	het doet ertoe
pertinere ad + acc.	betrekking hebben op,	reformidare	terugschrikken,
niet los staan van		terugdenzen	
piger	traag	relucere 2	oplichten, stralen
pila	bal	remissus	zacht, mild
pinguis adi.	vet	remus	roeispaan
piscina	(vis)vijver	repercussus 4	weerkaatsing
pithias m	vat-ster, soort komeet	replicare	terugbuigen,
planities	vlakke	weerkaatsen	
plenus + abl.	vol van	repraesentare	voor ogen stellen,
pluere 3	regenen	verwezenlijken	
poculum	beker	respicere 5 ad + acc.	omkijken naar, rekening
pogonias	(baarddragend)	houden met	
staartster		retorquere 2	terugdraaien
polire	glad maken	revolvere 3	herhalen
ponere 3	verliezen	rigere 2	stijf/verstijfd zijn
porrigere 3	uitspreiden, uitbreiden	rorare	druipen, vochtig zijn
porrigi	zich uitstrekken	roscidus	bedauwd, druppelend,
portentum	voorteken, uitschot,	vochtig	
monster		rotundus	rond
portentuosus	huiveringwekkend,	rubicundus	rood
onnatuurlijk		sarcinae	bagage
portentuosus	onnatuurlijk,	sarcire	herstellen
huiveringwekkend		Sarmatica n.pl.	het Sarmatisch gebied
porticus f	zuilengang	satius est	het is beter
potens + gen.	in staat, bekwaam om	satur	sterk
potiri + gen.	de macht hebben over	scaena	toneel

se spargere	zich uitstrooien	susplicari	vermoeden
se submittere 3	dalen	susplicere 5	opkijken tegen
secare	in stukken snijden	sustinere 2	ondersteunen,
secure	zorgeloos	behouden	
seducere 3	apart nemen, scheiden	suus	zijn; hier: de juiste
semel	één maal	temeritas	toeval, roekeloosheid
semiorbis	halve cirkel	tempesta	storm
series 5	reeks, aaneenschakeling,	tendicula	strak gespannen koord
loop		tenuis	dun, ijl
sestertium	100.000 sestertiën	tenuis+ abl.	tot aan
sexus 4	geslacht	terere 3, trivi, tritus	wrijven, dorsen
sidus	ster, planeet	terminus	grens
signare	slaan	tinguere 3	verven
significare	aanduiden, voorspellen	titulus	eretitel, erenaam
silva	bos, aanplant	tonsilis	gesnoeid
solidus	massief	torosus	knoestig
solutus	ongebonden	torus	verdikking
solvere	verklaren	trabs	balk, fakkel, meteor
sordidus	smerig, verachtelijk, laag	tractare	onderzoeken
sparsus	verspreid	tractus 4	baan
spectare ad + acc.	zich bezig houden met	transitus 4	overgang van kleuren
speculum	spiegel	translucere 2	doorschijnend zijn
specus f.	grot	tumidus	gezwollen
spissus	dicht	ultra + acc.	verder dan
squalidus	ruig	umor	vocht
squalor	vuil	usque adeo	ja zelfs aan een stuk
stagnum	poel	door	
stillidium	het druppelen, drup	usque eo	zozeer; licht vorige zin
striatus	geribbeld, met groeven	toe	
		utique	vooral
Strymo	de Strimon	vagus	onbestendig, vaag,
stuprum	seksuele schandaad,	algemeen	
hoererij		valere in impetum	slagkracht hebben
subesse	aanwezig/verborgen zijn	valetudinarium	ziekenhuis
in		vellere 3	plukken
subinde	onmiddellijk daarna,	verberare	slaan, treffen, geselen
herhaaldelijk, geleidelijk		verecundus	terughoudend,
sublimis	verheven	bescheiden, ingetogen	
submovere 2 ab	afhouden van	vergere 3	neigen
subrigere 3	omhoog richten	veri similis	waarschijnlijk
subsidiere 3	achterblijven, zich	vertex	kruin
vestigen		vicinia	buurt, overeenkomst
subtexere 3	in-, toevoegen	vindicare sibi	voor zich opeisen
subtilis	dun	vindicta	straf, wraak
sudare	zweten	virgula	takje, stokje
sufficere 5	voldoende zijn, kleuren	virguncula	meisje
suffundere 3 + dat.	gieten op	visus 4	gezichtsvermogen
suffundi	uitstromen	vitreus	glazen
summa	totaliteit	volubilis	veranderlijk
summissus	neerhangend, laag	volubilis	veranderlijk
supervacuus	overbodig	volutari	zich bezighouden
supervenire + dat.	neerkomen op	vriga	tak, gekleurde streep
sursum	in de hoogte, boven		